

SOK

EEN UITGAVE VAN

Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

mededelingen 41

december 2004

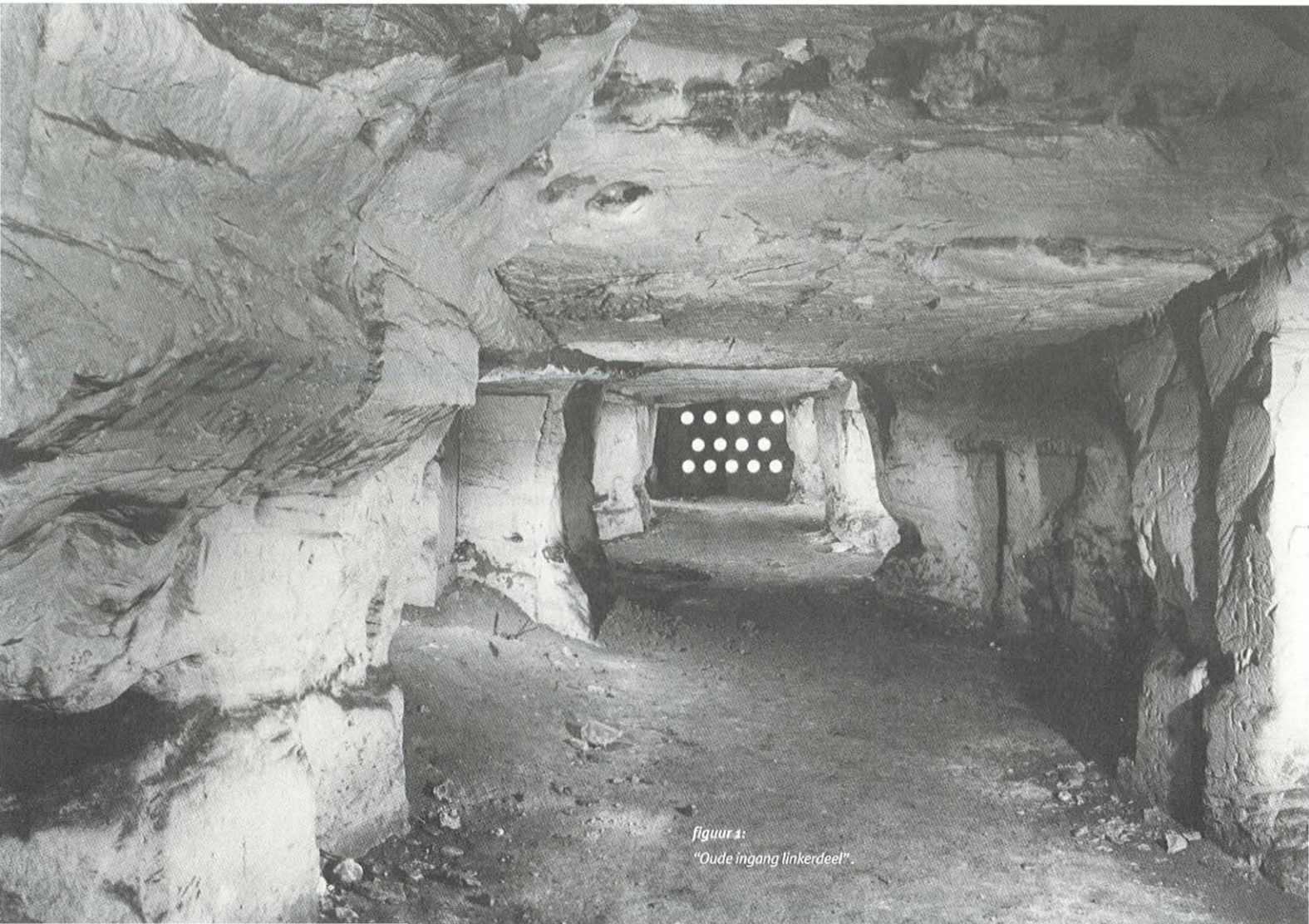
*De vierde uitbreiding van de
cave van 13. j. 1936*

SOK

mededelingen 41

Het Houbenbergske uitgelicht

- 5 INLEIDING
- 6 DE NAAM HOUBENBERGSKE
- 6 DE GEOLOGISCHE ASPECTEN
- 11 DE BIOLOGISCHE ASPECTEN
- 17 GRAAFRICHTINGONDERZOEK
- 19 INVENTARISATIE HOUBENBERGSKE I
- 28 INTERVIEWS

figuur 1:
"Oude ingang linkerdeel".

HOUBENBERGSKE

voor Ger, Peter en Henk

*daal de verborgen verticale entree
vind eerst meters lager vaste voet
zet schoorvoetend de eerste stappen
dit Berglook verdient respect*

*ongepolijste, ruwe, pure boerenberg
weinig structuur, maar god wat mooi
snuif het werkzweet van de breker
warme mest van de gestalde dieren*

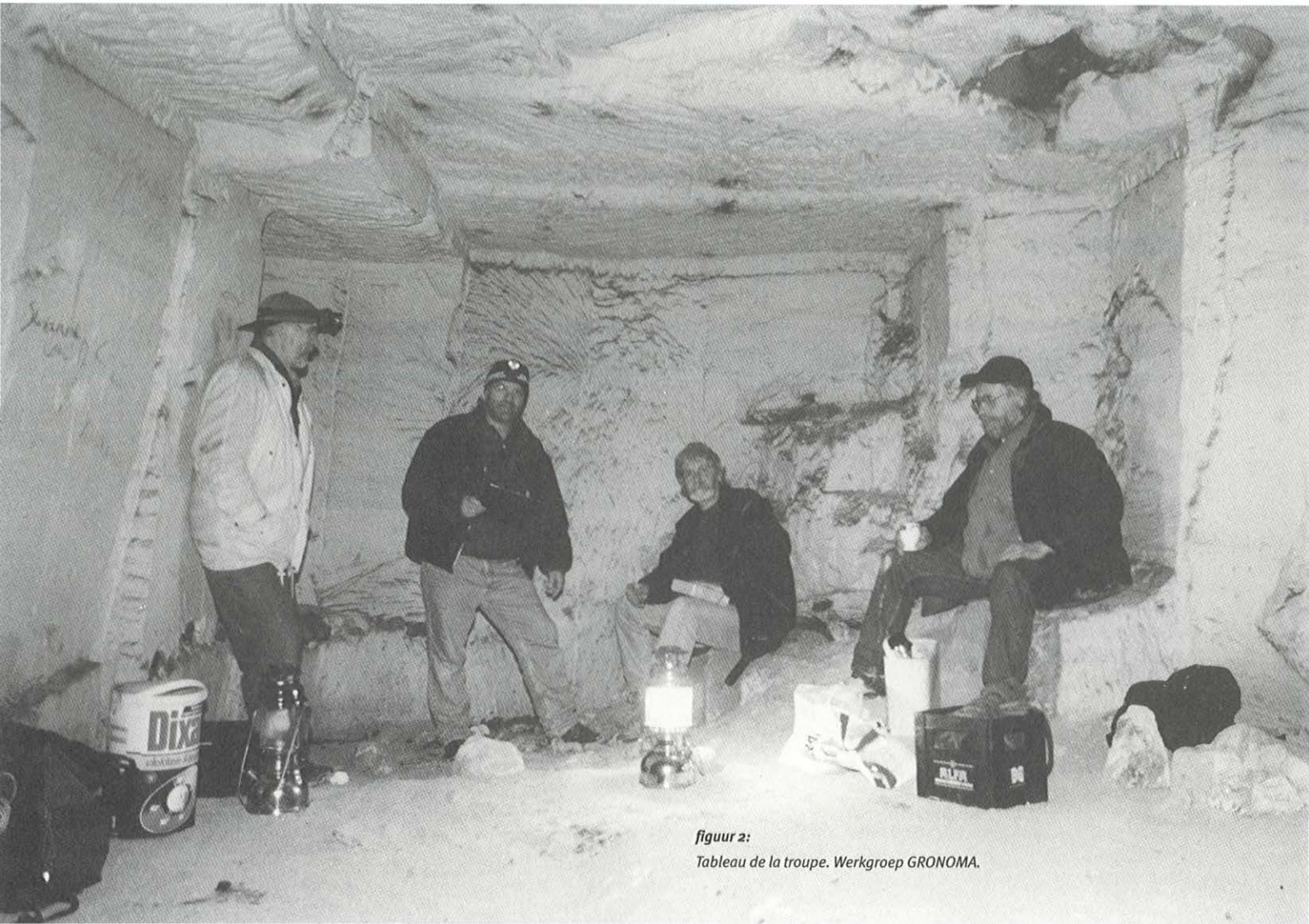
*verdiende rust na eeuwenlang profijt
uitgemergeld gebleven, zonder wrok
soms glimlachen om herinneringen
berusting dat het alleen zo moest zijn*

*gewoon jaloers zijn op een vleermuis
die zich maandenlang geborgen weet
in jouw koesterende, veilige armen
onbekommerd slaapt dicht bij het hart*

*even speelse steenmarter willen zijn
en jou tot op het bot doorkruipen
blozend dolen met een verliefde kop
ieder geheim plekje van je weten*

*de tijd staat stil hier, de rust troost
dit klimaat doet wonderlijke dingen
sluit de ogen niet voor het donker
dit landschap is het beleven waard*

John Hageman

figuur 2:
Tableau de la troupe. Werkgroep GRONOMA.

Het Houbenbergske uitgelicht

GRONOMA

John Hageman, Op de Bannet 47, 6223 GD Itteren

Peter Jennekens, Den Olieberg 74, 6231 AX Rothem-Meerssen

Henk Ramakers, Kerkstraat 65, 6267 EB Cadier en Keer

Ger Wishaupt, Kochstraat 3, 6164 HA Geleen

INLEIDING

Op 15 april 2003 hebben vier leden van de SOK, verenigd in de werkgroep GRONOMA (Groeveonderzoek Noord-Oostelijke Maashelling), de sleutel gekregen van het Houbenbergske, met de bedoeling om dit “bergske” eens te bekijken en eventueel wat foto's te maken. Drie van de vier mensen hadden deze groeve nog nooit bezocht. Tijdens dit bezoek werd de groep echter zo gecharmeerd van dit kleine, maar prachtig afwisselend grotje, dat onder de koffiepauze, gehouden op een vaste plek in de berg (er zouden er nog vele op dezelfde plaats volgen), besloten werd om het Houbenbergske nader te onderzoeken. Er zou een inventarisatie plaatsvinden van de opschriften, aangevuld met gegevens uit archieven en interviews, maar ook de biologische en geologische aspecten zouden aan de orde moeten komen en natuurlijk moest alles ondersteund worden door fotomateriaal. Om dit te realiseren heeft de groep de groeve ongeveer 25 keer bezocht en de resultaten verwerkt in een rapport. Onze bedoeling met dit rapport is een basis te leggen voor andere personen, die verder onderzoek in en naar deze groeve willen doen.

Met dank aan groevebeheerder Erik Honée voor de medewerking.

DE NAAM HOUBENBERGSKE

Het moge bekend zijn dat de namen van de groeven in de loop van hun bestaan soms meerdere keren zijn veranderd. Vaak zorgt de ligging of een eigenaar voor de naamgeving. Wat het Houbenbergske betreft komt meestal dezelfde naam voor, echter op verschillende manieren geschreven. Is het nu Hoebensbergske, Houbensbergske, Hoebenbergske of Houbenbergske?

In het Houbenbergske zelf hebben wij de naam Houben nergens op de wanden aangetroffen. Het zou kunnen zijn, dat de naam Houben terug te voeren is tot een familie "Houben", die rond 1600/1700 als schepenen inwoners waren van de Heerlijkheid Wijlre, waartoe ook het Houbenbergske gedeeltelijk behoorde. Wij vonden in de archieven de volgende namen: Kerst Huben (Houben, Houpen) wordt in 1612 vermeld als leenman, in 1615 als gerechtsbode en tussen 1617 en 1632 als schepen en Arnold Houben (Hubben) was schepen, beëdigd op 16 augustus 1712 en overleden te Wijlre op 16 oktober 1723. Het zou kunnen dat zij het eigendom gehad hebben of de pacht van percelen, waaronder het Houbenbergske is uitgekomen.

In het "Overzicht van de onderaardsche of overdekte steengroeven in de provincie Limburg, naar den toestand op 31 december 1927" wordt gesproken over het "Houbensbergske", gelegen op het grondgebied van gemeente Wijlre. De toegang bestaat uit één ingang en de groeve is op 8 december 1926 gesloten. Als eigenaar wordt het "Burgerlijk Armbestuur" te Maastricht genoemd.

In 1976 wordt door van Wijngaarden onder nummer 151 het "Houbensbergske 1" aangeduid. Hij spreekt zich, wat de naam

betreft, zelf tegen door het wel te hebben over het "Houbenbergske 2", dus weer zonder "s". Van Wijngaarden omschrijft het Houbenbergske als een middelgrote groeve van 60 bij 50 meter.

In 1985 wordt de groeve heropend door het maken van een toegang via een schacht. Zie hiervoor SOK-Mededelingen 7 uit 1985. In dit artikel wordt de naam gespeld als het "Hoebensbergske".

In 1994 heeft Ton Breuls het in zijn boekje "Mergelgrotten, het onbekende landschap van Limburg" over het "Houbensbergske".

Als dan in 2002 het boek "Mergel gebroken" uitkomt, spreekt men weer over het "Houbenbergske".

Wij houden het ook op het "Houbenbergske" en de reden waarom, zal uit het rapport naar voren komen.

DE GEOLOGISCHE ASPECTEN

"Het dal in de richting van Groot Welsden en Margraten stijgt met een geringere hoek dan de Formatie van Maastricht, waardoor in dit dal van noordwest naar zuidoost steeds oudere kalkstenen uit deze formatie dagzomen". (W.M. Felder en E.C.J.M. Felder in "Mergel gebroken", blz. 292)

Vandaar dus dat zij het Houbenbergske 1 stratigrafisch onderbrengen in het bovenste, hoogste deel van de Kalksteen van Schiepersberg (blz. 294).

"In het verleden heeft men op enkele plaatsen pogingen ondernomen om in het bovenste deel van deze kalksteen bouwstenen te delven. In de omgeving van Scheulder, Groot Welsden, Oud

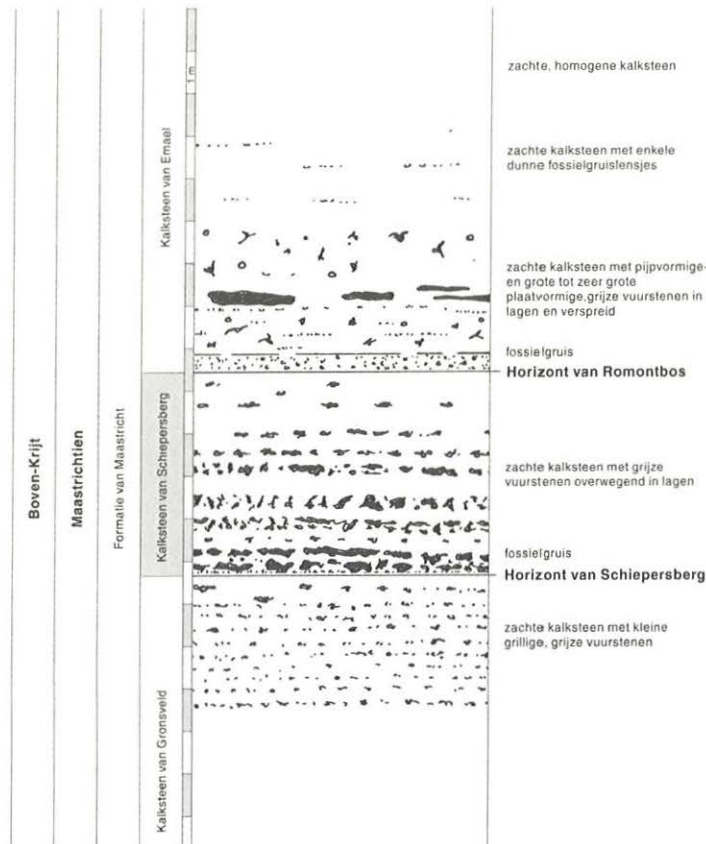
Valkenburg en Sibbe bevinden zich, deels in oude open groeven, kleine ondergrondse groeven, die getuigen van deze pogingen. Op talrijke plaatsen is deze kalksteen in open groeven gedolven voor het bemesten van akkers en weilanden". (W.M. Felder en P.W. Bosch in "Krijt van Zuid-Limburg", blz. 80 en 81).

Toch vormt de Horizont van Romontbos niet overal precies het "plafond", maar zijn de blokken ook voor een klein deel gebroken in de bovenliggende Kalksteen van Emael. Ongeveer tot aan de plaatvormige, grijze vuurstenen die in lagen en verspreid onder in deze kalksteen voorkomen.

Men heeft de bovenste laag van de Kalksteen van Schiepersberg ontgonnen, omdat het totale Schiepersbergpakket vuursteenrijk is en alleen de hogere gedeelten plaatselijk minder door vuurstenen "vervuild" zijn.

De Kalksteen van Schiepersberg varieert in dikte van 4 tot 6 m. en in het Houbenbergske wordt maximaal een ganghoogte van 3,50 meter bereikt. Meestal schommelt de hoogte tussen de 1.80 en 2.50 m., hoewel er door ingespoelde grond via de ingangen en uitgestroomde karstpijpen (aardpijpen) vaak nog lagere ganghoogten bereikt worden.

figuur 3: Lithologisch profiel van de Kalksteen van Schiepersberg in de typelocatie, groeve Schiepersberg, Oost van Cadier en Keer.

Lithologisch profiel van de Kalksteen van Schiepersberg in de typelocatie, groeve Schiepersberg (62A-26), Oost van Cadier en Keer

Het lijkt ons geen pretje hier blokken te hebben moeten breken. De kwaliteit van de kalksteen laat te wensen over en hij is te vaak verontreinigd door inspoelingen, vuursteen en diverse vormen van karst. Boomwortels dringen tot in de gangen door. De plafonds zijn vaak niet koosjer. Het rijkelijk aanwezig zijn van vuurstenen van laag tot hoog zal beslist de slijtage van werktuigen als zagen en beitels met de factor twee verhoogd hebben.

Voor de geoloog echter is deze berg een paradijs. Een heel scala aan horizontale en verticale karst (karstholtjes, karstspelen, karstgangen, aardpijpen, gegroefde aardpijpen) en de gevolgen daarvan (inspoelingen, verweringsleem), al dan niet in combinatie met vuursteenvorming, is overdadig aanwezig.

(Interessant hierbij is het misschien kennis te nemen van het relevante artikel: *"Karst en hieraan gerelateerde geologie"* van Rudi W. Dortangs in SOK-Mededelingen 38.)

8 Zeer opmerkelijke geologische monumenten van de eerste orde zijn de verticale vuursteenschermen. Deze komen op meerdere plaatsen in de berg voor. Het verdient aanbeveling de *"geologis-*

che merkwaardigheden" door derden aan een nader onderzoek te laten onderwerpen. Karst en vuursteen zijn te talrijk, te divers en in situ te bestuderen.

Het Houbenbergske lijkt ons een *"boerengeriefberg"*, een groeve waar blokken gebroken werden als iemand wat stenen nodig had voor een kelder, muurtje, schuurtje, etc. Groot-schalige winning heeft niet plaatsgevonden. Een inwoner van Groot Welsden merkte in dit verband op (hij had het over het laatste huisje, dat met blokken uit deze groeve is opgetrokken en inmiddels alweer afgebroken is), dat de mergel uit het Houbenbergske *"klote mergel"* was.

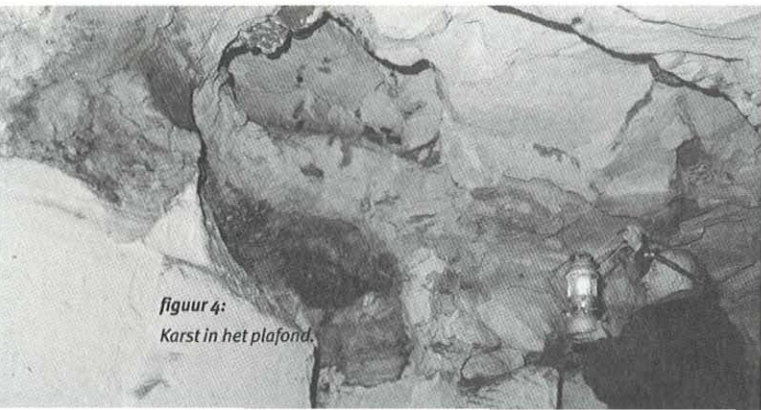
Binnenstromend hemelwater, niet gek in zo'n "gatenkaas", heeft vooral het rechtergedeelte van de groeve in het verleden voor korte of langere tijd onder water gezet. De waterdiepte varieerde van 5 tot 50 cm.

We hebben de gehele groeve oppervlakkig afgegraasd op zoek naar botresten van fossiele vertebraten, prehistorische gewervelde dieren. We kwamen tot een tweetal stukjes bot van respectievelijk 4 bij 10 en 6 bij 8 cm. van de zeeschildpad *Allopleuron hoffmanni*.

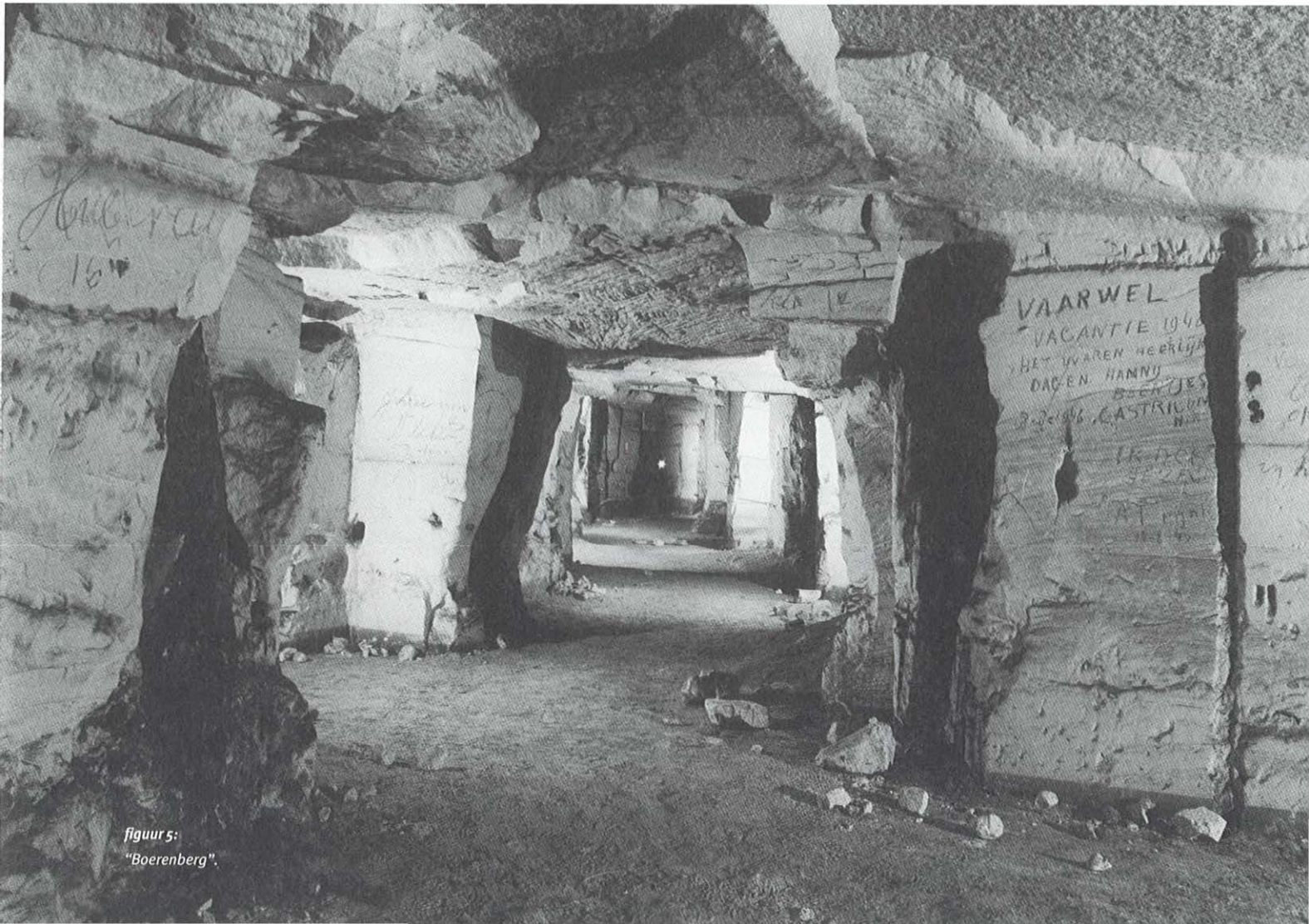
Rechthoekige stukjes uit het plafond gezaagd duiden op vondsten van eerdere bezoekers. In deze plafonds kunnen o.a. diverse soorten vissentanden worden aangetroffen.

Wat blijft is een typische *"boerenberg"* en daarmee een onderaards landschap van een fascinerende schoonheid. Alleen al de entree via de schacht heeft iets unieks.

Een berg om van te houden.

figuur 4:
Karst in het plafond.

figuur 5:
"Boerenberg".

figuur 6:
Schietmot.

DE BIOLOGISCHE ASPECTEN

Ook de koele donkere onderaardse gangen van het Houbenbergse bieden voor korte of langere tijd "onderdak" aan heel wat gasten. Maar een naametiketje op deze cavernicolen (in grotten voorkomende dieren) plakken is bepaald geen sinecure. Zeker voor wat het ongewervelden betreft en dan in hoofdzaak spinnen en insecten. Zij vormen een studieobject, dat wel velen boeit, maar door weinigen gepraktiseerd wordt. Natuurlijk zijn enkelen door de goedwillende leek nog wel op naam te brengen.

Van de prachtige Grottenvlieg *Thelida atricornis* werden door ons tientallen exemplaren op de wanden aangetroffen, evenals enkele schietmotten, *Stenophylax permistus*, waarvan zoals bekend de imagines, de volwassen dieren van de eerste generatie, in heel wat Limburgse mergelgroeven hun dagslaap houden .

Het zou ons zeker niet verbazen als het in diverse kalksteengroeven in de wintermaanden aan te treffen Roesje, *Scoliopteryx libatrix*, ook hier 's winters aanwezig is. En misschien ook wel een exemplaar van de zeldzame grauwgetinte Grote boomspanner, *Triphosa dubitata*, die een geoefend oog niet zal ontgaan. En verder waarschijnlijk ook een enkel specimen van Dagpauwoog, *Inachis io* en Kleine vos, *Aglais urticae*. En zoek dan in het ingangsgedebied ook de wanden en nissen af naar de mooie sluipwesp, *Amblyteles quadripunctorius*. Succes is bijna verzekerd. Dit geldt ook voor de nijvere zoeker naar de Blinde bij, *Eristalis spec.* .

Zelf troffen we, uiteraard, meerdere exemplaren aan van *Lae-mostenus terricola*, de bekende Grottenloopkever en geducht

predator. En de te vrezen Stinkende kortschildkever, *Ocypus olens*, die je maar beter niet in de hand kunt nemen en onder menige omgekeerde steen aangetroffen werd. Maar dat waren niet de grootste keversoorten die we tegenkwamen. Die eer ging naar de Lederloopkever, *Carabus coriaceus*, die we zowel onmiddellijk vooraan als ver achter in de groeve aantreffen. Deze jongens (of meisjes) waren bijna 40 mm lang! We zagen er tien in totaal.

Tientallen kleine zwarte miljoenpoten op de plafonds, 2 à 3 cm lang, maar welke soort? De Rolronde bosmiljoenpoot misschien? Maar wat een aantallen en dat telkens weer, bij ieder bezoek. We troffen deze miljoenpoten ook vaker in andere groeven aan.

Het hele scala van vochtige keldergasten passeerde trouwens de revue, vooral in de ingangspartijen: oorwurmen, naaktslakken, pissebedden, muggen, langpootmuggen, vliegen, zwarte kevers in alle maten, enz. Sommige muggen, vliegen, pissebedden en naaktslakken zullen troglaxene soorten zijn, d.w.z. in meer of mindere mate toevallige grottengasten.

Toen er vroeger meer organisch materiaal in de groeve aanwezig was, zullen deze laatste zeker in grotere aantallen aanwezig zijn geweest. Maar de tijd van opgeslagen veldvruchten, paardenstront van het paard van de voerman en de mest van het gestalde vee zijn definitief voorbij. De vele halstergaten zijn de stille getuigen van betere tijden.

Wat rest zijn de keutels van muizen, vossen, vlermuizen en steenmarters en de kadavers van dode dieren, zoals konijnen en muizen of resten van prooidieren.

Opvallend was het bijna ontbreken van spinachtigen. We hebben heel nauwkeurig gezocht, maar het aantal aangetroffen

spinnen was werkelijk marginaal, enkele piepkleine exemplaren en al zeker niet de Grotten-spin *Meta menardi*. Merkwaardig.

Tijdens een van onze bezoeken stond een Levendbarende hagedis, *Lacerta vivipara*, op zijn staart in een hoekje onderin de schacht. Overal om hem heen zaten op de wanden diverse ± 3 cm grote sprinkhanen van de familie van de Sabelsprinkhanen. Bij andere bezoeken hebben we beneden ook sabelsprinkhanen waargenomen. Onder aan het weggetje zagen we later nog twee Levendbarende hagedissen, *Lacerta vivipara*, waarschijnlijk waren er meerdere exemplaren. Een leuke ontmoeting.

Zoals in de meeste groeven kon ook hier uiteindelijk de Gewone pad, *Bufo bufo*, niet ontbreken. Een exemplaar zat onder in de schacht onder een steen. We hadden deze steen opgetild om een muisje nader te determineren. Het was even schrikken, netjes gezegd.

En wat te zeggen van de dappere Kleine watersalamander, *Triturus vulgaris*, die met een leeuwenhart telkens de zeven meter hoge schacht beklom en na enkele meters, op de kale betonwand aangekomen, weer naar beneden donderde, maar het verdomde om op te geven en vruchteloos weer van voren af aan begon. Uiteraard hebben we hem de ladder omhoog gedragen.

Meestal tref je in het ingangsgedebied van een groeve altijd wel een vogelnestje aan - niet te verwarren met het winternest van de Eikelmuis - en hier dus ook. Het vernielde nest was zoals vaker van een winterkoninkje, *Troglodytes troglodytes*.

Bij een van onze bezoeken begin mei zong bij het rooster van

de schacht tot onze verbazing een Grauwe gors, *Emberiza calandra*, een vogel die in Nederland steeds minder geschikte biotopen aantreft. Wij kenden hem alleen van Borgharen en Itteren.

Bijna alle andere visitaties werden we non-stop opgefrist met een continue luidkeels zingende Geelgors, *Emberiza citrinella*. Hij zat bijna op het rooster!

Macaber was telkens weer de vondst van vogelschedeltjes onder in de schacht.

De Steenmarter, *Martes foina*, profiteert optimaal van de royaal aanwezige horizontale en verticale karst. Het dier kan zich bijna overal ongelimiteerd omhoog of omlaag en naar links of rechts verplaatsen. Een steenmartergroeve pur sang dus; de ideale martergroeve. Krabsporen, prenten, prooiresten en latrines te kust en te keur.

Ook de Vos, *Vulpes vulpes*, is aanwezig. Keutels, prenten en prooiresten vormen het bewijs. Misschien sleepte hij hier wel een Wilde hamster, *Cricetus cricetus*, mee naar binnen, want ook bovenop het Houbenbergske staan de stalen kooien van het pilotproject voor de herintroductie van deze hamster. Enkele hongerige, nieuwsgierige vossen hebben dat al met de dood door de kogel moeten bekopen.

De aanwezigheid van de Das, *Meles meles*, hebben we (nog niet) kunnen aantonen. Hij verblijft er zeker niet, maar een incidenteel bezoek? Bij het dichtgeschoven Houbenbergske 2 is een burcht, vandaar.

Van het Konijn, *Oryctolagus cuniculus*, vonden we enkele dode specimen en ook zagen we een levend exemplaar. Predatie en nieuwsgierigheid? We verzamelden enkele schedeltjes.

figuur 7:
Prenten van de Steenmarter.

Gezien de looppaadjes, schedeltjes en prentjes ontbreken de muizen evenmin. We vonden niet alleen een dode Bosmuis, *Apodemus sylvaticus*, die een week later weer verdwenen was, maar ook een Rosse woelmuis, *Clethrionomys glareolus*, die het duidelijk niet meer gehaald had. Ook troffen we een niet nader gedetermineerde muis onder een steen aan, tezamen met een Gewone pad.

Het verdient aanbeveling in de wintermaanden ook uit te zien naar het eventuele voorkomen van de Eikelmuis, *Eliomys quercinus*, die hier een geschikte winterbiotoop gepresenteerd krijgt.

Tijdens onze rondes vonden we begin en eind mei nog exemplaren van de Ingekorven vleermuis, *Myotis emarginatus*, die inderdaad als laatste soort de onderaardse kalksteengroeves verlaat. De allerlaatste vleeer was begin juni ook verdwenen.

De muur die de ingang afsluit, is voorzien van 14 ronde gaten met een diameter van 23? cm. Ideaal uiteraard voor het meeste in- en uitgaand dierenverkeer.

Het verdient aanbeveling om buiten de muur een aanloop te maken naar een of meerdere van de laagste gaten, zodat dieren een opstapje hebben om de onderaardse kalksteengroeve te kunnen betreden als schuilgelegenheid, rustplaats, winterverblijf of foerageerplek. Binnenin zou een opstapje gemaakt moeten worden voor de dieren die de groeve probleemloos willen verlaten.

De rechthoekige invliegopening voor de Ingekorven vleermuizen is bovenaan aanwezig. Maten: 40 cm. breed en 15 cm. hoog.

De laatste vier winters werd de vleermuispopulatie door de telgroep LOGE van Hans Weinreich op respectievelijk 03.01.2001, 03.01.2002, 04.01.2003 en 04.01.2004 geïnventariseerd.

Ze troffen een vijftal soorten vleermuizen aan, waarbij vooral het belang van de groeve voor de Ingekorven vleermuizen opvallend te noemen was. Van de 72 aangetroffen vleermuizen tijdens deze vier tellingen was ongeveer 55% een *Myotis emarginatus*! Een op de twee dus!

winter	daub	myst	natje	em	plec	indet	totaal
2000/2001	6	2	0	11	1	0	20
2001/2002	5	8	0	9	0	1	23
2002/2003	2	2	1	9	1	0	15
2003/2004	3	2		12			17
totaal	16	14	1	41	2	2	75

Myotis daubentonii, Watervleermuis, daub
Myotis mystacinus, Baardvleermuis, myst
Myotis nattereri, Franjestaart, natje
Myotis emarginatus, Ingekorven vleermuis, em(arginaat)
Plecotus auritus, Gewone grootoorvleermuis, plec(oot)

Eén vleermuis was niet op naam te brengen, indet(erinabel) dus.

In de schacht troffen we twee exemplaren aan van de zeldzame Tongvaren, *Scolopendrium vulgare*. Eén plantje hing los en is door ons weer op de wand teruggeplaatst in geschikt substraat.

Voor de oude ingang met de gemetselde muur (mét grote ronde gaten) ligt enigszins verscholen een prachtig stiltegebiedje met een uniek microklimaat. Met veel vlinders en libellen en heel wat andere insecten. In mei was een invasieachtig optreden in onze streken van de Distelvlinder, *Vanessa cardui* en die fladderden hier dus ook lustig rond.

figuur 8:
Tongvaren in de schacht.

figuur 9:
*Het unieke leefmilieu
onder in de schacht.*

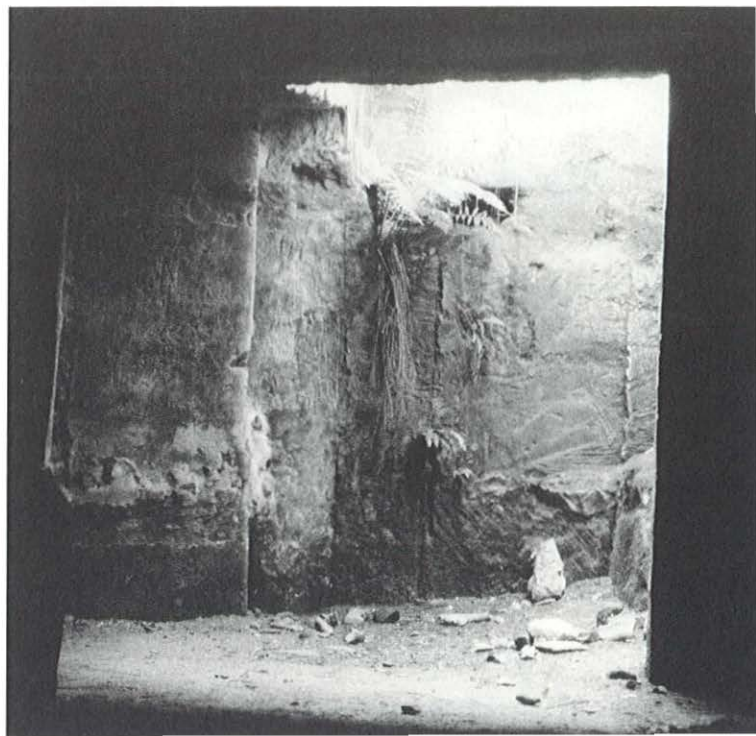
En wat te denken van drie prachtige forse specimen van *Libellula quadrimaculata* met hun karakteristieke flitsende vlucht. We hebben het over een grote libellensoort, de Viervlekkige platbuik, die soms in grote trekkende zwermen rondstruint. Ze waren op dit beschutte plekje nijver aan het foerageren. Een prachtig gezicht! Ook buiten heeft het Houbenbergske nog heel wat te bieden!!

Onderin en in de schacht is sprake van een eigen microklimaat en in samenhang met de nabijgelegen, dichtgemetselde ingang

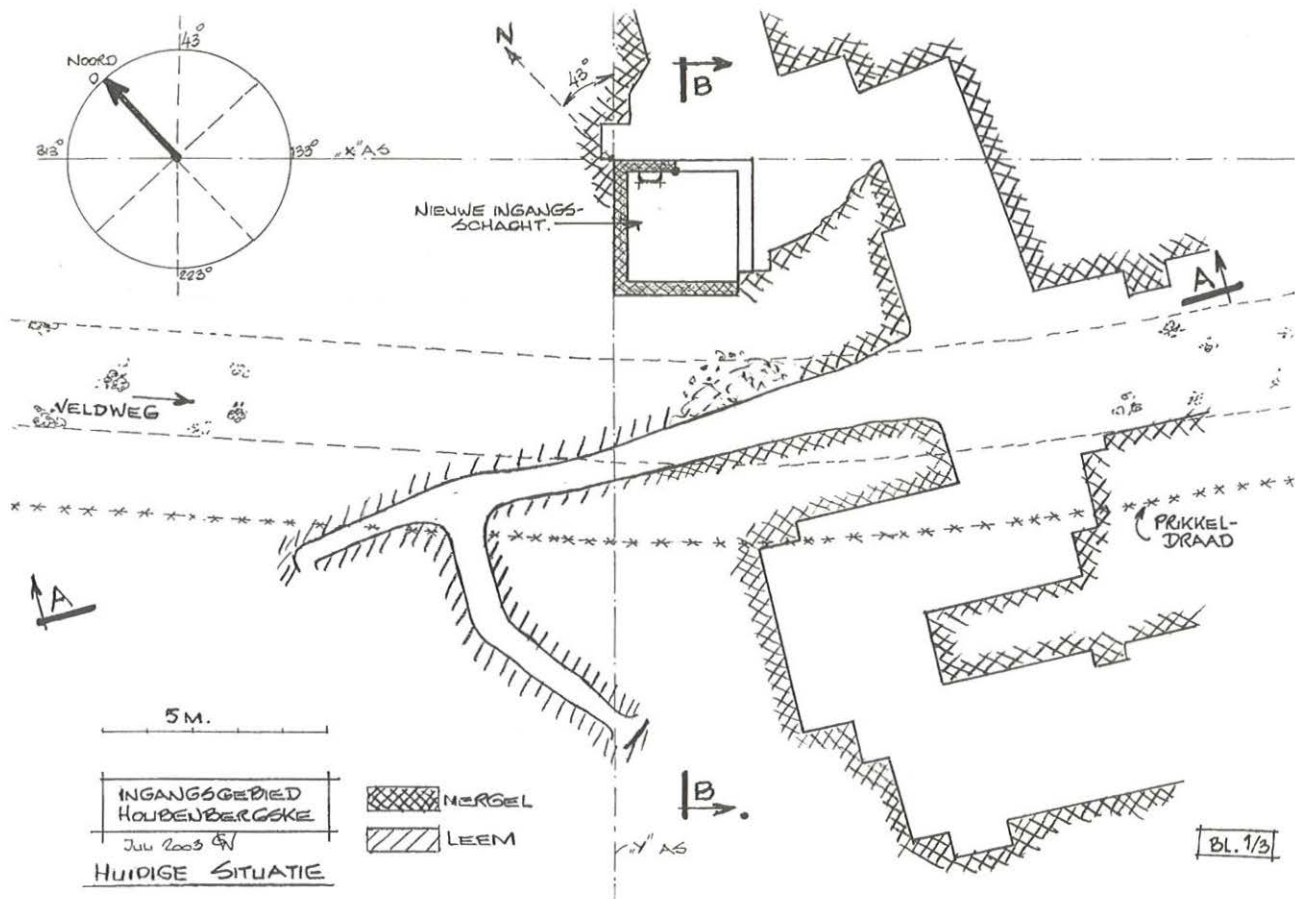
-waardoor onder andere interessante luchtstromingen ontstaan in winter- en zomermaanden- is deze zelfde schacht debet aan een diversiteit van mogelijke levensvormen. Vaker functioneert ze als biologische val.

Met andere woorden: de schacht is -hoewel redelijk recent- geheel geïntegreerd, uiterst functioneel en vormt een niet meer te missen, onlosmakelijk deel van de totale groeve.

Staande onderin de schacht bij daglicht is genieten in optima forma.

figuur 10: Detailopname van de rechteringang.

GRAAFRICHTINGONDERZOEK

Op vrijdag 09-05-2003 heeft er een graafrichtingonderzoek plaatsgevonden in het Houbenbergske I. De resultaten van dit onderzoek werden ingetekend op een bestaande kaart.

De belangrijkste conclusie is het feit, *dat de groeve vroeger uit twee gedeeltes heeft bestaan, met ieder een eigen ingang.* (Er was wel al een vermoeden dat er een tweede ingang was, maar niet dat de groeve uit twee aparte gedeeltes heeft bestaan).

De ingang die momenteel is afgesloten door een muur, was de ingang van het linker en grootste gedeelte.

Daalt men de schacht af en gaat men rechts om de hoek, komt men bij een bijna geheel met löss volgelopen, gang. Aan de graafrichting te zien moet dit de andere ingang zijn geweest. Deze ingang is op de kaart aangegeven als een wormvormig ahangsel. Bij het onderzoek werd ook een soort zijgang ontdekt.

Als men kijkt waar het rechtergedeelte overgaat in het linker gedeelte ziet men dat hiervoor maar drie gangen in aanmerking komen. Wat hierbij opvalt is het feit, dat men bij twee van de drie gangen, precies op de grens, door een verticaal vuursteenscherm heeft moeten breken om in het andere gedeelte te komen.

*Lyken noch negen groot roede gelegen op den
Gweappelbergh vrygenouten geurde. Bylkeij
ende noch thien grootroede gelegen aen Houben
bergh vrygen nelis raijen*

*pe jan Lubbock
dij 13de jansij 1736*

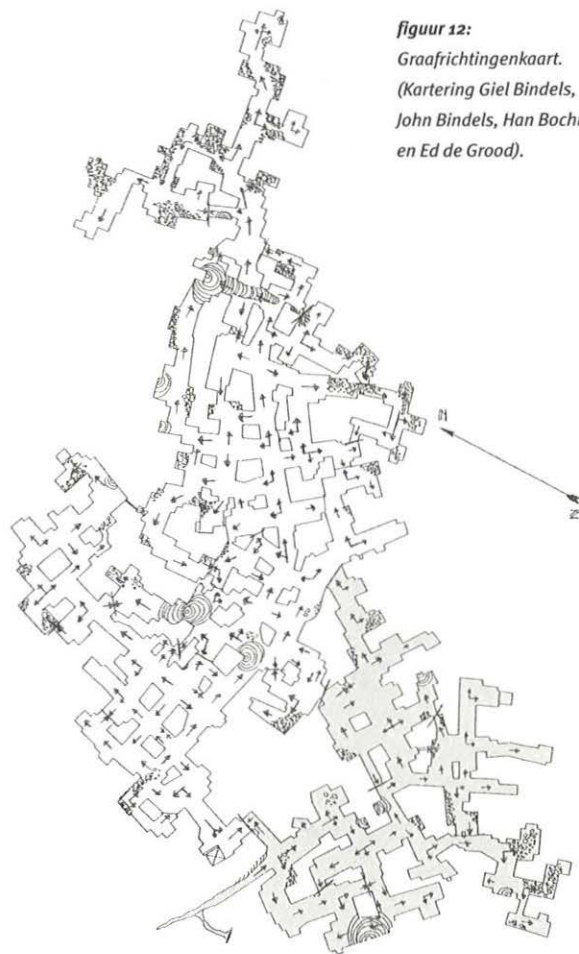
figuur 11:

2 archiefstukken uit het jaar 1736.

Uit de eerste kadasterkaarten van Wijlre en Margraten uit 1841 en 1842 blijkt dat de twee ingangen ieder bij een andere gemeente hebben gehoord. Uit deze kaarten blijkt verder dat het Houbenbergske zijn naam te danken heeft aan de naam van de heuvel, waaruit men de mergel gebroken heeft, namelijk de "Houbenberg". In een archiefstuk uit het jaar 1736 is er ook al sprake van de Houbenberg: "ende noch thien groete roede gelegen aen houbenberg". De linker (muur)ingang en waarschijnlijk ook de gehele linker exploitatie vond plaats op het grondgebied van de gemeente Wijlre.

De rechteringang en het bijbehorend exploitatiegebied behoorden toe aan de gemeente Margraten. Het voetpad dat nu nog loopt langs de schacht was de grens tussen de twee gemeentes.

Het linker gedeelte is ook op een andere manier ontgonnen dan het rechter. Het rechter gedeelte is vanaf de toegang vrij ongestructureerd ontgonnen, zonder enig logisch verband. In het linker gedeelte heeft men waarschijnlijk eerst een hoofdgang gegraven, waarna men links en rechts zijgangen heeft gebroken. Deze hoofdgang is waarschijnlijk niet in een keer van voor tot achter in de groeve gegraven, maar stapsgewijs. Eerst een stukje hoofdgang, dan naar links en rechts, vervolgens weer verder met de hoofdgang en weer links en rechts, enz. enz. Dit totdat men diepste punt van de groeve had bereikt. Uit de inventarisatie van de opschriften blijkt dat het oudste opschrift zich direct rechts van de (muur)ingang bevindt en wel "1687". (De zeven is hierbij een vraag). Op nagenoeg het diepste punt van het linker gedeelte staat dat Yohannes Geelen mergelblokken naar buiten heeft gebracht in het jaar 1804. Uit dit feit kan men concluderen dat rond die tijd het linker gedeelte nagenoeg zijn eindexploitatie had bereikt. (Dit wil natuurlijk

figuur 12:
Graafrichtingenkaart.
(Kartering Giel Bindels,
John Bindels, Han Bochman
en Ed de Grood).

niet zeggen dat er nadien niet nog incidenteel blokken uit de groeve gebroken zijn).

Het rechtergedeelte heeft waarschijnlijk eerder zijn eindexploitatie bereikt. Men kan in dit gedeelte niet spreken van een diepste punt, maar kijkt men naar de t.o.v. de toegang tegenoverliggende begrenzing, dan zijn er langs deze begrenzing 3 jaartallen van voor 1750 te vinden en wel 1745, 1733 en 1723.

Daar waar de gang naar de uitgang begint, vindt men het jaartal 1710.

Uit bovenstaande zou men kunnen concluderen dat het linker en rechtergedeelte vrijwel even oud zijn en dat exploitatie nagevoeg gelijktijdig heeft plaatsgevonden. Wanneer de verbinding tussen het linker en rechter gedeelte tot stand is gekomen is onbekend.

INVENTARISATIE HOUBENBERGSKE I

Het eerste dat opvalt als men door de gangen van het Houbenbergske loopt en men kijkt wat er allemaal op de wanden staat, is dat er weinig tekeningen, maar vele namen en bijbehorende data staan. Verder is het zo dat er zeker zoveel ingekraste als geschreven opschriften (zwarte, rode en blauwe) staan. Opvallend is dat in deze kleine groeve maar liefst 250 halstergaten werden geteld!

Het merendeel van de opschriften is redelijk tot goed te lezen. Het is jammer dat het, voor zover bekend, oudste opschrift uit 167? (als men door de oude ingang binnenkomt, direct rechts) moeilijk is te ontcijferen. Grond die naar binnen gekomen is bij de afsluiting na de oorlog heeft dit opschrift gedeeltelijk bedekt.

We hebben nog geprobeerd door een stuk van het opschrift vrij te graven en door het schoon te spuiten met water het opschrift duidelijker te krijgen. Dit is echter niet gelukt. Hopelijk weet iemand anders hier meer van te maken.

Andere vroege data, soms voorzien van voor ons moeilijk leesbare teksten zijn: 1709, 1710, 1720, 1723, 1733, 1745, 1749 en 1793. De meeste namen die men terug vindt zijn natuurlijk namen van mensen uit de buurt. Zo komen er natuurlijk namen voor uit Groot en Klein Welsden (o.a. *Sluijsmans, Frijns, Deckers*, in vele varianten), het Gasthuis (*Schevers, Drummen*) en het Wolfshuis (*Schreurs, Braaken*). Vergroot men de cirkel, dan vindt men namen uit Bemelen (*Vygen*), Berg (*Spronck, Geijselaars, Jennekens*), Sibbe (*Franssen*), Ilzeren (*Jacobs*) en Margraten (*Lemmerling, Blom*). Natuurlijk komen ook andere namen uit plaatsen van de rest van Limburg voor.

Er staan verschillende namen van blokkbrekers in de berg. Aangezien in het Houbenbergske geen exploitatie op grote schaal heeft plaatsgevonden is dit aantal zeer gering. Mogen we aannemen dat, zoals reeds vermeld, voor 1810 de berg eigenlijk zijn grootste oppervlakte had bereikt, dan is er uit deze exploitatieperiode eigenlijk maar één naam met een directe verwijzing naar het blokkbreken te vinden en wel die van "A. Mieszene blokker 1745". Het zou kunnen zijn dat het een andere achternaam is, deze is echter moeilijk te lezen. Mogelijk dat er meer namen van blokkbrekers uit deze periode staan, maar deze zijn als zodanig door ons niet onderkent.

Wat de meer recentere namen van blokkbrekers betreft vinden we de opschriften van "Johanes Wilhelmus Schlange ut Gulpe als metzler 1841" en het ernaast staande "Christijan Winaans het blok gebroken in het jarr 1841".

Adelberg
Blatker 1745

figuur 13:

"A. Mieszene blokker 1745".

Christijan Winaans
het blok gebroken in het
jarr — 1841

figuur 14:

"Christijan Winaans het blok gebroken in het jarr 1841".

figuur 15:

"Yoannes Geelen 1807 heeft Yoannes Geelen blokken uijt geslept en daer was Joannes Jakops".

22

johannes geelen
1807 heeft johannes
geelen blokken
uijt geslept en
daer was johannes
jakops

Uit hetzelfde jaar zijn de opschriften van *“Antonius Habets Berg 1841”* en *“Hermanus Janszen van Berg”*. Van deze twee mannen weten we zeker dat zij ook blokken hebben gebroken. In o.a. de Geulhemmergroeve. Het meest recente opschrift van een blokbreker is dat van *“H. Kleyngen Groot Welsden 12 Margraten 10 mei 1954”*, die voornamelijk in de Rootherggroeve heeft gebroken. De heren blokbrekers die in de 19^e en 20^e eeuw in het Houbenbergske zijn geweest hebben misschien een “oriënterend werkbezoek” gebracht, waarbij de mogelijkheid niet uit te sluiten valt dat zij incidenteel toch een blokje hebben gebroken.

Wat het naar buiten brengen van de blokken betreft zijn er drie prachtige opschriften te vinden. Als men de hoofdgang afloopt, komt men halverwege aan de linkerkant een opschrift tegen, dat bestaat uit een tekening van een paard en een vrachtrijder lopend voor zijn kar en de bijbehorende tekst *“Dit is de vrachtaarder van deze berg en dit is zijn paard”*. Gaat men ongeveer tegenover dit opschrift aan de rechterkant een doodlopende gang in dan staat er op de muur *“Foermans leben is mijnen vrui aeber nig zoo dezen. Sy de zaeken zijn groos en de verdiensten zyn klyn zoo wol ig nig meer voerman zyn ”*.

Helemaal achter in de groeve, ongeveer 5 meter voordat men aan het diepste punt komt, staat aan de rechterkant *“Yohannes Geelen 1807 heeft Yohannes Geelen blokken uijt geslept en daer was Yohannes Jakops”*.

Andere beroepen dan blokbreker of vrachtrijder die voorkomen in de berg zijn echter ook vertegenwoordigd, o.a. *“H. Vaards pompenmaker”*, *“Ruth Burgemester van Keer”*, *“Yohannes Hamacher van Schinveld Spekholzer Brikkenbakker”*, *“Dat bin ig Jan Ploem klompenmaker...”* en *“Hubertus Braeken soldaet 1874 ...”*.

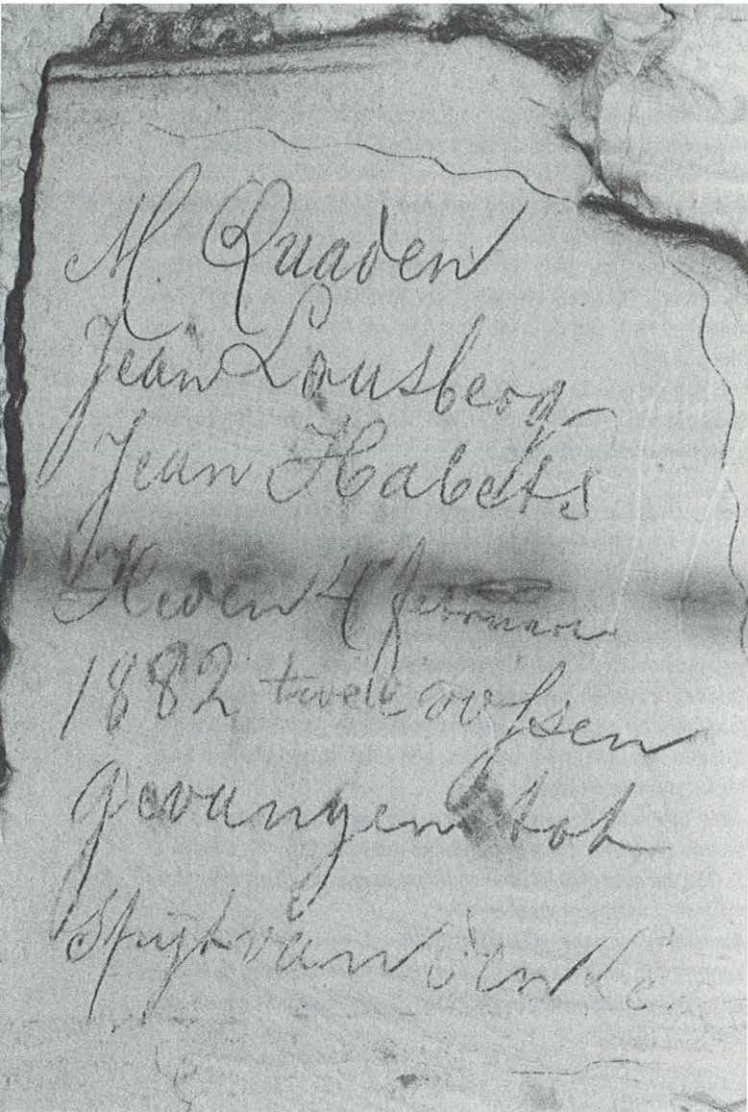
Religieuze opschriften zijn er natuurlijk ook te vinden. Zo staat er 4x een IHS-teken in de berg. Van deze zijn er 3 gedateerd, namelijk twee uit 1811 en eentje vrij recent uit 1939. Twee uitgekaptte nisjes zijn versierd met een kruisje. Op verschillende plaatsen heeft men kruizen op de wanden gemaakt met bijbehorende teksten, zoals *“in dit teeken zult gij overwinen H. Frijs Fr. Grous”*, *“Christus overwint”* en *“INRI Vaessens 1823”*. Een getekend hartje en de tekst *“zoet hart van Jezus 1920 JP”*, hoort hier ook bij.

Een van de oudste aan dit onderwerp gerelateerde inscripties staat niet ver van de ingang en wel *“waer gij gaet of staet behoet u voort quat Thyssen 1775”*.

Het zou kunnen dat het nu volgend opschrift bij menige bergloper een soort herkenning oproept *“M. Quaden Jean Lousberg Jean Habets Heden 4 februari 1882 twee vossen gevangen tot spijt van den lezer”*. Mensen die de Keerderberg-midden goed hebben bekeken zijn misschien een frappant gelijkend opschrift tegengekomen en wel *“G. Habets C. Habets J. Habets Theis Quaden 2 vossen gevangen hier tegenover op de blokken in het jaar 1873 en 1874”*. Is J. Habets misschien Jean Habets en M. Quaden dan (Ma)theis Quaden, een telg uit de bekende blokbrekersfamilie uit Heer?

Twee jaar later hebben de vossen in het Houbenbergske nog steeds geen rust gekregen, getuige het opschrift: *“G. Geelen et S. Huijnen sont étes ici pour cherchez le renard le premier Mars mil huit cent quatre-vingt-quatre”*.

Aanleiding tot deze twee opschriften zou een opschrift uit 1876 kunnen zijn en men geprobeerd heeft deze mannen te evenaren: *“Ik ben Jan onderdacht sloeg zeven vossen in eenen slag Welsden 1876”*.

figuur 16:

"M. Quaden Jean Lousberg Jean Habets Heden 4 februari 1882 twee vossen
gevangen tot spijt van den lezer".

Oorlogen zijn natuurlijk aan het Houbenbergske niet voorbijgegaan en verschillende opschriften komen dan ook uit deze periodes of zijn gerelateerd aan die oorlogen.

Zo staat er links achter in de groeve, weggeduwd in een hoek: "Hermanus Meers J. Boussi A. Akkermans Renier Vranken Alfons Akkermans A. Lamberiks België Interne soldat bij de kinderen Huntjens M. Schevers Louis Kusters den 12 januari 1918".

Uit de 2^e wereldoorlog zijn er echter meer opschriften o.a. "Denk aan de bonnen rotzooi 1943". Ook staan er diverse Amerikaanse namen van personen die de groeve in deze tijd hebben bezocht o.a. Yannes Cummings Oklahoma, Dewey Boone, H.J. Martin Rhode Island, Carey Chicago, Kermit W. Brey Wisconsin, Richard Culver Iowa, Eugene Rath Illinois en G. Schattler Michican. De meeste zijn gedateerd in 1945.

Een vreemde eend in de bijt is "Willi Grodd son... Ein deutscher unteroffizier Alfred Ott 1940 Deutschland".

In 1944 zijn verschillende mensen uit de omgeving in de groeve geweest en als in 1985 de groeve weer even openligt in verband met het bouwen van de schacht, brengen sommigen van deze mensen weer een bezoek. Een van de opvallendste opschriften uit deze reeks is echter "Ter herinnering aan ons bezoek in deze grot op 7 Januari 1944 Harry Kuhlman amite G. Ubaghs Utrecht H. Frints Groot Welsden Emile Frijnts Groot Welsden Leon Schreurs Gr. Welsden Jean Frijns Jac Frints".

Later heeft men hier nog aan toegevoegd: "Harry Kuhlman heette Herman Koe, was jood, ondergedoken 1 bij L. Schreurs (Lei van Leike) en 2 bij Maria Sluijsmans (Mai v/d Bert)".

Er staan diverse teksten, die men moeilijk onder een noemer kunt onderbrengen maar sommigen zeker de moeite waard zijn om te vermelden, we zullen zeggen dat ze onder “varia” vallen.

“Hier wone gen liede maer hier werken handwerklieden”. Het opschrift dateert uit begin 1800.

“gij kunt allegaar klaegen geliefde meyskens van kleine Welsden het komt in het kort een broodwolf naar u vrijen”. De term “broodwolf” komt ook in andere opschriften in het Houbenbergske naar voren, vaak in relatie met “meisjes”. Ons is echter niet bekend wat hiermee bedoeld wordt.

“Hulde aan onze pas overleden Oostenrijksche Bonskanzeler E. dr. Dolfuss † 30 juli ‘34”.

“1937 Werkeloozen zijn hier op zoek naar werk nadat zij werk gevonden hadden ging hun de ...”.

*“Chrisis malaise Begin 1930 einde? H. Frijns
O, mocht ik slapen gaan—*

slapen gaan—

slapen bij den Here!

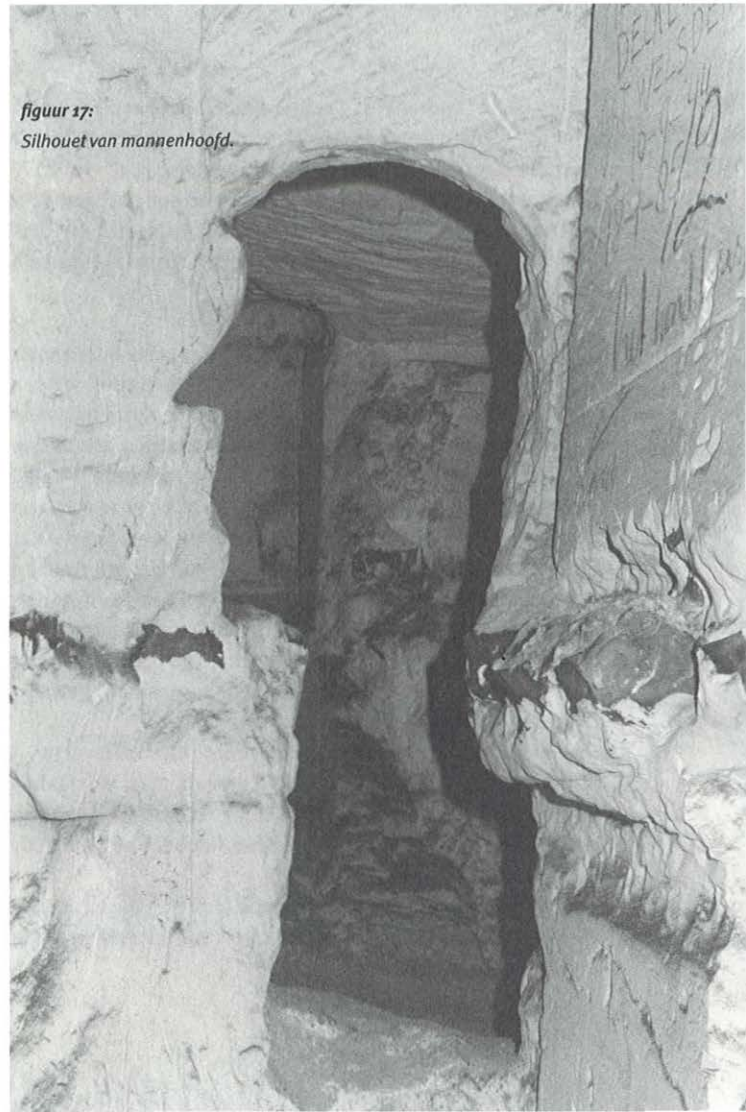
*Het leve is naar mijn behoef
toch veel te droef”*.

“E. v. Laar zou ook eens gaarne getrouwt wesen 1870”. Van dezelfde schrijver, die waarschijnlijk iets tekort kwam, staat er tevens: *“lekertje snoeptertje komt eens op mein kaamertje”*.

Op verschillende plaatsen in de groeve heeft iemand geprobeerd zijn of haar creativiteit de vrije loop te laten. Zo liggen er bijv. achter in de groeve een paar brokjes mergel met daarin de vorm van een doodshoofd uitgestoken. Verder heeft men op diverse hoeken van pilaren “hoofden” gebeeldhouwd. Zelfs heeft men dit gedaan, na 2 mislukte pogingen, waarbij men halstergaten als ogen gebruikt heeft.

figuur 17:

Silhouet van mannenhoofd.

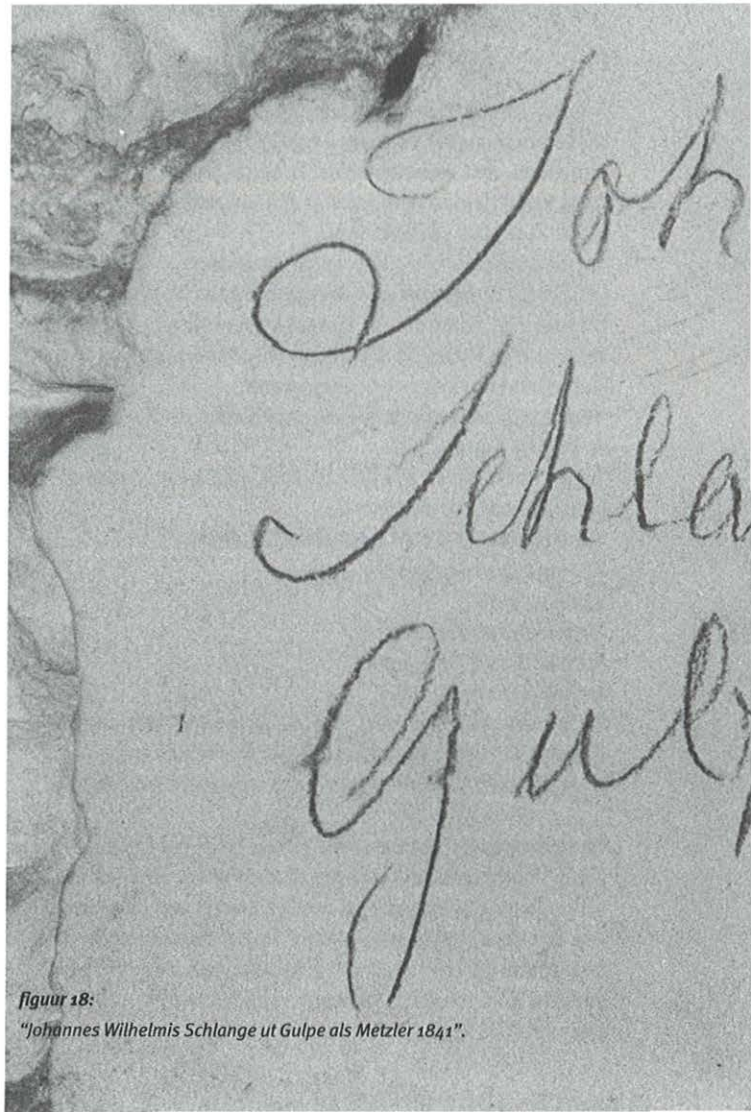
Het "grootste" voorbeeld is echter het silhouet van een mannenhoofd van ongeveer anderhalve meter hoog, uitgekapt uit een wand en een haaks hierop staand wandje.

Als laatste willen we vermelden dat iemand een graf gemaakt heeft van mergel, hierop een steen heeft geplaatst met uitgewerkt kruis en een gedenkplaat heeft gemaakt met de tekst: "J. Huinen * 1823 † 1884".

Het Houbenbergske is op de klassieke manier geïnventariseerd. De plattegrond werd uitvergroot en op deze vergroting werden door middel van nummers de opschriften op de desbetreffende plaats ingetekend. Al bij al werden 372 opschriften genoteerd. Deze zijn natuurlijk niet allemaal in bovenstaande verslag opgenomen, maar wel bij ons aanwezig en ook zijn ze verwerkt in een databank. Wij hebben niet de pretentie om te zeggen dat alles wat op de muren staat is vastgelegd. Wat wij hebben gedaan is een selectie maken, waarbij, op een enkele uitzondering na, het einde van de Tweede Wereldoorlog als sluitdatum is gehanteerd. Natuurlijk is het zo dat sommige opschriften niet gedateerd zijn en dan is er gekeken naar originaliteit, gevoelsmatige ouderdom en relevantie.

Wij zijn ons terdege bewust, dat men door selectief inventariseren een gedeelte van de opschriften uitsluit, maar wij denken dat datgene wat genoteerd is toch een goede indruk geeft van de diversiteit van datgene dat er in het Houbenbergske op de muren staat.

Verder is het zo dat deze inventarisatie (en het gehele rapport) een aanzet is voor verder onderzoek, iets wat voor dit prachtig bergje zeker de moeite waard is.

figuur 18:

"Johannes Wilhelms Schlange ut Gulpe als Metzler 1841".

James Wilhelms

page 11

re als metzler

1841

INTERVIEWS

Ons leek het van belang om verschillende mensen te interviewen die wellicht wat meer licht konden werpen op de duistere materie rondom de geschiedenis van het Houbenbergske..

Van een van deze geïnterviewden kregen wij de volgende goede raad mee: "Hou er rekening mee dat je van die mensen hebt, die vertellen je iets waar ze bij zijn geweest en dan kom je later erachter, dat dit gebeurd is *"tièn joar veurdad veur hun d'n ooievaar sjwermde"*

LÈJKE VA THÈJKE (LÉON SCHREURS)

't Berglook aan Hoebebergske

Was de gemeente Wijlre. Niet Houben- maar Hoebenbergske. Hoeb is Hubert. In oude geschriften wordt Hoeb als Houb geschreven. Waren zeker "Hollendersj" die geen dialect verstonen.

Als men nu van Frans Deckers richting Wolfshuis vertrekt gaat men eerst naar beneden en dan een klein stukje vlak. Aan de rechterkant ligt een klein weilandje "'t Tèlke" (Dalletje) genaamd. Vervolgens ga je een stukje bergop en dan kom je uit bij het begin van de Wippelberg. Na 50m daalt de weg en ben je bij het Berglook dat in het Hoebebergske ligt.

Algemeen

Zondagsmiddags ging de jeugd van Welsden meestal naar het "Berglòòk", gewoon om er wat te lopen. Eerst liep je daar rond

met een oudere, maar later wist je de weg. We liepen stukken zonder licht, *"dat woar toen de ammezasië"*, wat moest je anders. Zowel voor, in en als na de oorlog kwam Lèjke (geboren in 1930) geregeld in de groeve.

Hij spreekt verder over "de Heuvel" en "de Preekstoel" als zijnde plekjes in de groeve. Ook gebruikt hij de namen "Dodenkamer" en "Walvis". Deze namen heeft hij van vroegere berglopers overgenomen. Lèjke zelf heeft met Emile Frijnts de naam "Fotograafkamer" op een wand aangebracht. Daar is de foto gemaakt met de Joodse onderduiker. Hierover later meer.

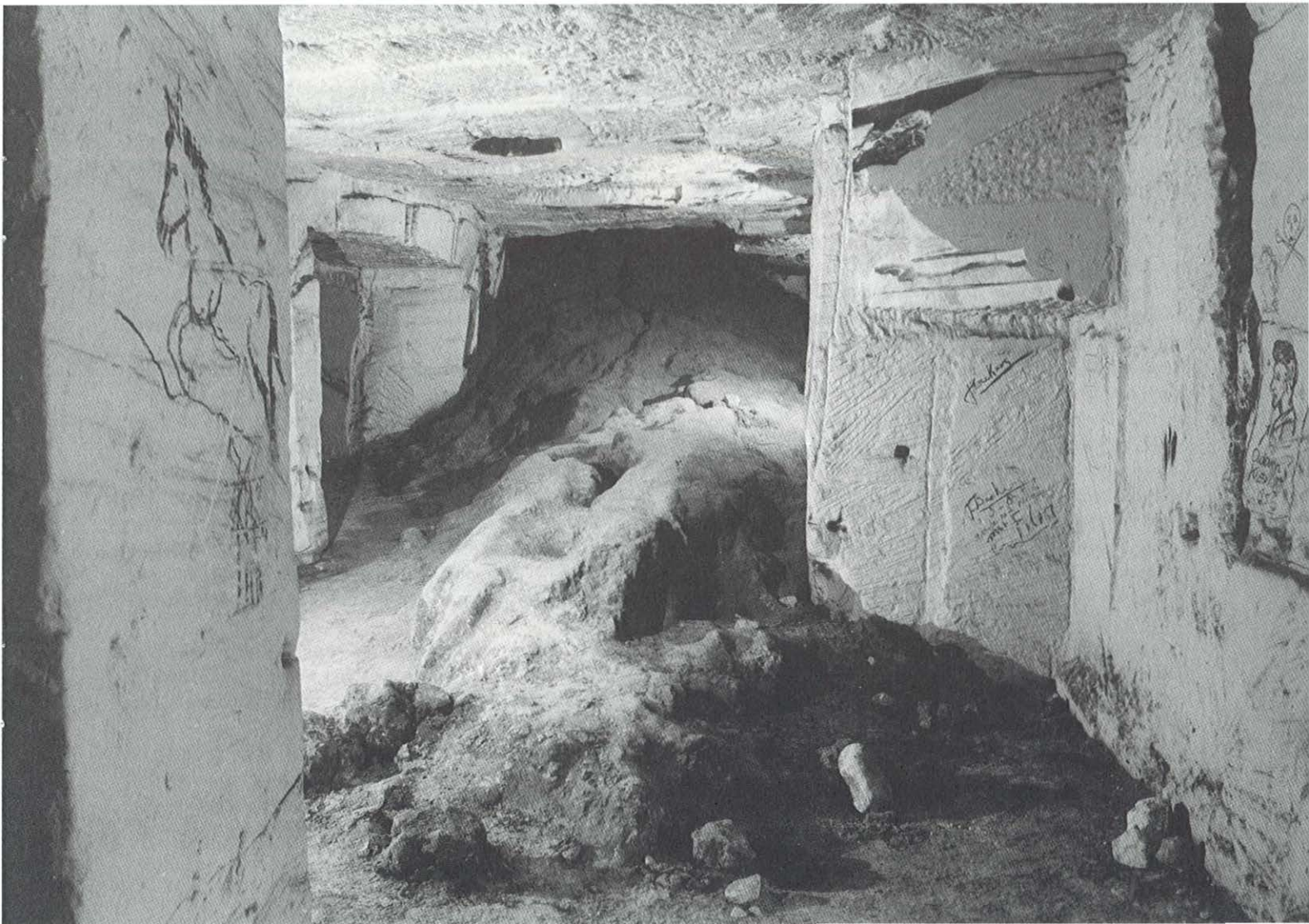
Hij heeft behalve een konijn, nooit iets van dieren binnen in het Berglook gezien. Er waren wel vaker koeien binnen (*"ut ièrste stuk hoefste neet te laupe, dat loog vol flatte"*). Pachter van het stuk grond waar de ingang lag was "Gilleske Sluysmans". Deze had het gepacht van "Calvarie", het Burgerlijk Armbestuur, uit Maastricht.

Hij kent niemand die ooit in de groeve heeft gewerkt en heeft ook nooit gehoord dat er in is gewerkt. Ook zijn vader heeft hier niets van geweten, anders had Lèjke het wel van hem gehoord. Er is, zolang hij zich kan herinneren, nooit een blok uitgehaald, hooguit een paar scheppen mergel voor de Bronk. Hij kan zich ook niet herinneren dat het Berglook gebruikt is als opslagplaats voor aardappelen of bieten.

Op teksten en opschriften heeft hij nooit gelet. Het woord "broodwolf" zegt Lèjke niets.

De naam Houbenbergske was wel bekend, maar gangbaar was *"ut Berglòòk"*.

*figuur 19:
Walvis.*

De Oorlog

Vlak voor de bevrijding is de ingang van Houbenbergske II open gegraven door o.a. oom Lèjke Schreurs, Sjeuf Delahaye en Joep van Wissen in de wei van Debeij. Rond 11 september zijn in hoofdzak moeders met kinderen in deze gang gaan schuilen. Een der moeders is de 1ste dag toen zij met eten terugkwam aangehouden door twee Duitse soldaten, die op zoek waren naar mannen om bij Sibbe loopgraven te maken. In die ene gang bevonden zich gelukkig geen mannen. Of het dezelfde dag of de dag erna is geweest, dat weet ik niet meer, maar er dook eensklaps een Duitse officier op, die vond dat ze in die gang onveilig zaten, omdat er granaten konden inslaan. Daarom zijn ze daarna naar het Berglook, Houbenbergske I, gegaan, geholpen door enkele mannen die hen kwamen halen. Ze hebben in die gang dus maar één nacht doorgebracht. Sjeuf Delahaye is toen stro op de Wippelberg gaan halen om op te zitten en te slapen.

Later is hij dichtgesmeten en Lèjke heeft hem nooit meer open gezien, hoewel Houbenbergske I in 1985 kortstondig is open gegraven.

De mensen die in de groeve geschuld hebben, zaten rechts, in een tamelijk grote ruimte. De mensen zaten niet graag ver van de ingang af. (Tijdens een tweede gesprek vertelt Lèjke, dat er tevens aan de linkerkant van de groeve, in de nacht van 12 op 13 september, ongeveer 10 mensen hebben geschuld, die niet wisten dat er aan de rechterkant ook mensen zaten, o.a. de gebroeders Frijnts, Jan Debeij, Joep van Wissen en Sjeuf van Dorus Deckers).

Ongeveer tussen de 10e en de 14^e september hebben verschillende mensen van Groot Welsden in de groeve geschuld (rechts), o.a. zijn moeder, zijn zus en zijn jongste broer Piet. Hij

bleef samen met zijn vader thuis en bracht eten voor zijn familie en er moest natuurlijk voor het vee worden gezorgd. Volgens zijn zuster liepen er op een gegeven moment twee Duitsers in het Berglook op en neer terwijl er minstens 20-25 personen onopgemerkt verscholen zaten. Bij die groep van 20-25 personen was ook een familie Steijns uit Margraten.

Vanuit de groeve zag zijn neef Leo Frijnts voormiddag 13 september "de Pruusje" met twee karren en paarden vanuit Groot Welsden het Houbenbergske afrijden richting windmolen. Paarden en karren zijn naderhand o.a. in Schimmert teruggehaald".

Toen hij de eerste Amerikanen de berg op zag komen ("doe koam eine knauwelend de Putbèrreg op"), is hij dit in de groeve gaan zeggen. Ook leden van de familie Tummers en Sjeuf Delahaye hebben er gezeten. Hij kan zich niet voorstellen dat de Duitsers geweten hebben dat zich in het Berglook mensen schuil hielden. "Of de Prusch dat wiesz dat weit ich neet. Doe zoachs nieks, doe kosz ut look nog neet zeeë. Doe waar nieks te doe". Hij kan zich niet herinneren of Duitsers of Amerikanen in de berg zijn geweest. Wel dat verschillende Amerikanen na de bevrijding in de weilanden rondom het dorp gebivakkeerd hebben.

Wat hij wel gehoord heeft, is dat er oudere jongens hebben gezeten, die kans hadden om opgepakt te worden, om te moeten gaan werken in Duitsland. Dit op het laatste van de oorlog, maar voor augustus.

Toen hij eens na een bergbezoek naar huis wilde gaan zag hij vanuit de ingang een flinke troep soldaten te voet langs trekken, richting windmolen. Waarschijnlijk is die groep van 20-25 personen op 14 september 1944 in de voormiddag huiswaarts gekeerd.

Toen de familie Sluijsmans-George thuiskwam vonden ze bij een silo een gesneuvelde Duitser en in de silo twee Duitse soldaten. Ze hebben hen te eten gegeven en de weg “nach der Heimat” gewezen. De gesneuvelde is door de Amerikanen meegenomen in een jeep. Waarschijnlijk is hij gevallen in “t Gebraandsjträötsje” en heeft ook nog even kort op “d'r Busj” gelegen.

We hebben wel nog twee geweren in het Berglook begraven. Eerst hadden we ze “in de koel van Pietje Horbach” gegooid en toen in het Berglook begraven. Twee weken later hebben we die er weer uit gehaald. Het waren geweren van “de Pruische”, van gesneuvelden. Die waren in de buurt van het Amerikaanse kerkhof achtergebleven.

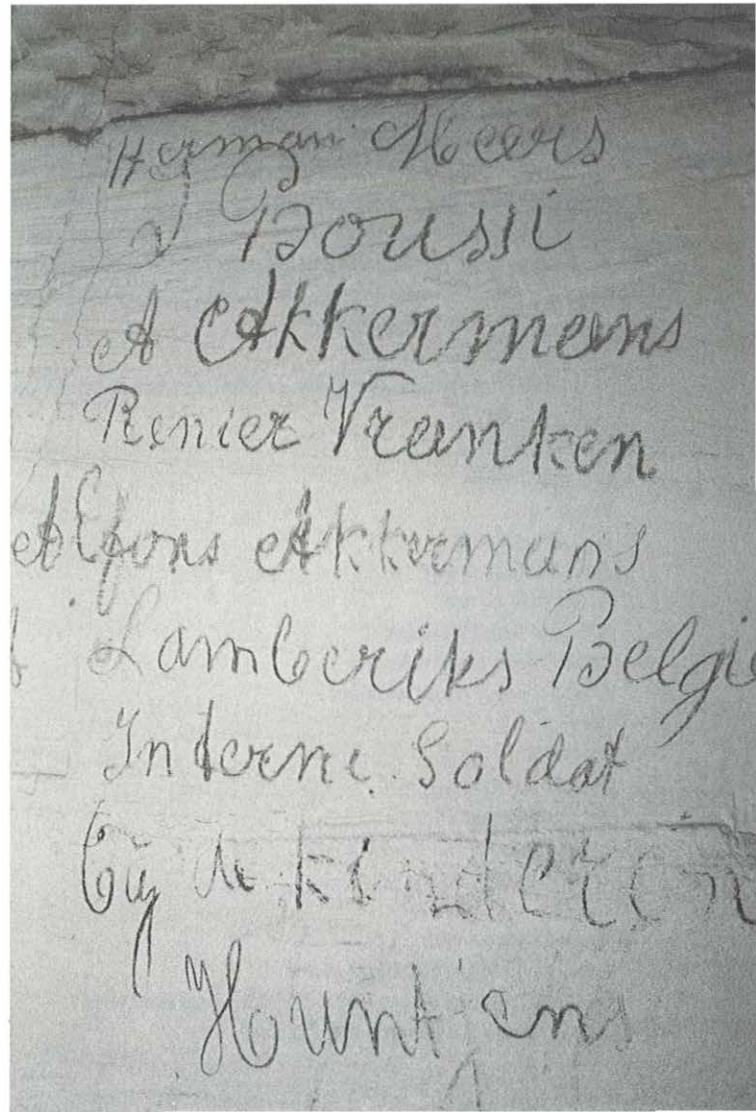
We hebben er nog mee op een eksternest geschoten. Pap heeft de geweren toen naar de gemeente gebracht.

Het verhaal van onderduiker “Herman Koe”

Op een avond zijn we met z'n zessen naar het Berglook gegaan. Welke lampen we bij ons hadden weet ik niet precies. Dat zal wel een zaklamp en wat kaarsen zijn geweest. We zijn toen in de “Doaiekamer” of in “de kamer van ut bit” (een kamertje uitgezagd in de vorm van een bed) gegaan. Een vierkante kamer, het liep wat bergaf. (Bij controle op de plaats zelf, in de groeve, blijkt er in het kamertje wel de naam Fotograafkamer te staan). Tegen het plafond heeft het blitslicht gehangen en wij zijn daar gaan zitten. Harie (Herman Koe) is toen erbij komen zitten. Het foto toestel was namelijk van Harie. Iedereen keek naar het blit-

figuur 20:

Diverse namen met o.a. “Lamberiks Belgie
Interne soldat bij de kinderen Huntjens”.

slicht wanneer het zou ontbrandde, behalve Harie, die keek recht naar het fototoestel.

We hebben toen onze namen geschreven, maar niet dat hij (Herman Koe) Jood was, dat wisten we niet (hij kon de rozenkrans meebidden als de beste) en hij schreef het er natuurlijk ook niet bij dat hij Jood was. Van der Ven, de veldwachter, alias der Schnoef, wist er meer van. De verklarende tekst heeft iemand later er bijgeschreven.

Lèjke schrijft voor ons nogmaals de tekst van het opschrift op een papiertje.

*Ter herinnering
aan ons bezoek
in deze grot*

op 7 Januari 1944

Harij Kühlman amite

G. Ubaghs Utrecht

H. Frints Groot Welsden

Emile Frijnts Groot Welsden

Léon Schreurs Groot Welsden

Jan Frijns

Jac Frints

Fotograafkamer

Schreurs

Emile Frijnts

Later is toegevoegd:

Harrij Kühlman heette Herman Koe

was jood, ondergedoken 1 bij L. Schreurs (Lei van Leike)

en 2 bij Maria Sluijsmans (Maj v/d Bert)

(Bijzonder vreemd is het dat in de Flesschenberg een nagenoeg identiek opschrift voorkomt met eveneens de latere toevoeging. Lèjke weet hier niets vanaf. Misschien is het door een van de andere medeondertekenaars daar aangebracht. In "t Ondergrondse no 7" van de Stichting Ondergrondse Werken staat in het artikel *Inventarisatie van de Flesschenberg* door Luck Walschot op bladzijde 11 een foto van dit opschrift.)

figuur 21:

*Op de foto van links naar rechts: 1e rij: Lèjke Schreurs, Jean Frints en Sjaak Frints.
2e rij: Miel Frijnts, Harry Koe en Wiel Frints.*

Mijn tante Fien (Sluijsmans), getrouwd met mijn oom Lèjke Schreurs, heeft mij in oktober/november 1984 over dit onderduiken nog het een ander verteld.

Tante Fien meent dat Harrij reeds gekomen is kort na het uitbreken van de oorlog. Hij kwam uit Amsterdam en had geen fam-

ilie bij zich. Tante Fien woonde aan de Vièkoel op 't Bergske. Hij zou weggegaan kunnen zijn toen er een dienstmeid bij hen kwam inwonen, Ida v/d Hurk. Dat zou augustus 1941 zijn geweest.

Harrij is dan bij Maria Sluijsmans ondergedoken. Hij was toen hij bij tante Fien kwam 18 jaar. Wanneer hij bij Maria wegging? In ieder geval pas na het maken van die foto op 7 januari 1944.

Hij kan na Maria naar Sjèr Kaelen zijn gegaan. Deze woonde bij Berghem, Gulpen, onder aan de Verlorenkostweg. Die boerderij, eenzaam aan een veldweg gelegen, zat vol met onderduikers en naar men zegt Russische soldaten. Na zijn verblijf bij Kaelen ging hij naar een Lacroix, dan onbekend en na de bevrijding met de Stoottroepen mee naar Duitsland.

Harrij, reeds geruime tijd overleden, was de enige van de familie die overbleef. De rest was vergast. Na de oorlog was hij getrouwd met ene Melkman en woonde in Amstelveen, Camera Obscura-laan 115. Ik kende Harrij goed omdat hij bij de buurvrouw en haar moeder ondergedoken zat.

"Noa d'n oorlog bleef ut loak gewoon oape. Ich bin nog un paar kièr drin gewèès. Gilleske hèèt ut later toegemaak en tussche '80 en '85 ies de ingank toen wir oapegemaak en doe zin vur allemaol wir drin gewèès. Toen bin ich zeker veer kièr gegange, es gids zal ich mèr zigge"

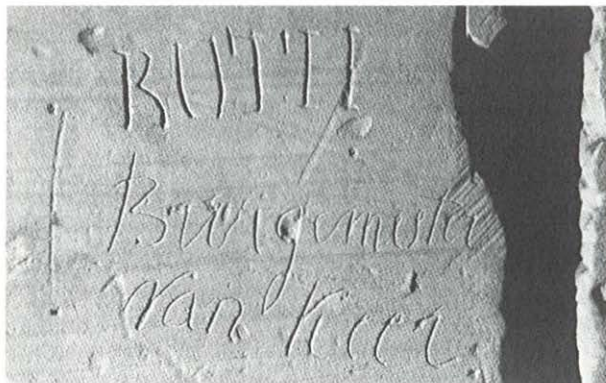
Opschriften

Lèjke begint luid te lachen als hij het opschrift "J. Frijns is ene bok 1914" leest en roept zijn vrouw erbij. Het schijnt dat J. Frijns, Sjang Frijns is en drie keer getrouwd is geweest. Bij deze drie vrouwen heeft hij meer dan 17 kinderen verwekt. Een bok die wel van wanten wist.

"Dat bin ig Jan Ploem klompenmaker". "Joa klop, woonde op de Hoonderstraat". (Margraten)

"H. Vaards pompenmaker". De familie komt volgens Lèjke uit Amsterdam en komt in Margraten wonen rond 1800.

"Ruth Burgemeester van Keer". Het opschrift klopt, hij kwam van België en is twee keer getrouwd geweest.

figuur 22:

"RUTH Burgemeester van Keer".

Een club in het berglook.

Enkele jongens uit Groot Welsden, Klein Welsden en Margraten hebben halverwege de 50-er jaren een soort padvinderij-burgerschap opgericht. Ze tooiden zich met houten geweren van

eigen fabriek. Op een gegeven moment bestond dit clubje uit een 25 tot 30-tal enthousiaste leden. Fietsrennen, exerceren en grotlopen behoorden o.a. tot hun toenmalige bezigheden. Ze hadden een eigen clubhuis in 't zelf verbouwde "bakkes" van buurvrouw Maria Sluijsmans. De officiële opening werd muzikaal omlijst en onder de eerste gasten waren pastoor Terpoorten en burgemeester Vrouwenraets, "fietse Huubke".

In het Berglook waren deze jongeren vaak te vinden en vlagveroveren was dan een favoriet spel. Dit clubje heeft bestaan tot halverwege de 60-er jaren en mogelijk nog later.

In de 60-er jaren heeft de pachter van het rondom liggende weiland, Sjef Sluijsmans, bouwafval en boom'votten' in en voor de ingang gestort. Toch werd toen nog grotgelopen, want de 'votten' waren handmatig te verplaatsen.

Waarschijnlijk in 1979 is de ingang volgestort met grond, afkomstig van het nieuw gebouwde huis van Pierre Hornesch op de Wammersweg. Winter '84/'85 is de ingang weer opengemaakt.

(Dit had te maken met een werkgelegenheidsprogramma van het Ministerie van Landbouw en Visserij en met hernieuwde aandacht voor het creëren van geschikte overwinteringsplaatsen voor vleermuizen. Ook het Houbenbergske II werd toen open gegraven. Zie het artikel van A. Terlingen in SOK-Mededelingen 7.)

In die winter werd de groeve druk bezocht door omwonenden, die dit buitenkansje met beide handen aangrepen. Ik heb toen een drie à viertal keren gegidst. De berg 'leefde' toch nog onder de mensen. Kort daarna is de groeve weer afgesloten, eerst met een niet te hoog muurwerk en daarna met een of ander ijzeren hekwerk. Dit hekwerk is verschillende keren open gebroken. Ook werd toen de schachtingang verwezenlijkt. Omstreeks het jaar 2000 is alles weer gesloopt (de schachtingang niet) en was het

Berglook wederom enige tijd vrij toegankelijk. Daarna is een nieuwe muur gemetseld voorzien van buizen voor de broodnodige luchtcirculatie en passagemogelijkheid voor in- en uitvliegende vleermuizen. Dat is de situatie tot op de dag van vandaag.

Volgens overlevering zou de hoeve van Thijssens in Klein Welsden gedeeltelijk met blokken uit 't Berglook opgetrokken zijn. In de muur van de schuur staat het jaartal 1741. Of het werkelijk blokken uit 't Berglook zijn zou een 'mergelooog' moeten komen bepalen.

Wanneer de laatste blokken gebroken zijn weet niemand meer.

FRANS DECKERS

Frans Deckers (1938) woont in het ouderlijk huis, een voormalige boerderij, in Groot Welsden. Dit is het laatste huis aan de linkerkant als je de dalende weg omlaag neemt naar het Houbenbergske.

Frans heeft de oorlogsjaren 1940-1945 als klein kind meegeemaakt en voordat hij ging studeren zijn jeugdijaren doorgebracht in de onmiddellijke omgeving van 't Berglook, zoals de inwoners van Welsden het Houbenbergske noemen.

Pa Deckers had zijn zonen het betreden van het Berglook ten strengste verboden, vanwege de slechte naam die de groeve had door het clandestiene bezoek van de lokale jeugd. Er gebeurden soms dingen die het daglicht niet konden verdragen.

"Jonges, daot gein biesterij!" "Nèè, pap!" "En dån ginge v'r toch..."

En zo werd de groeve soms speelterrein of werd er visite van buitenaf mee naar binnen getrouwd en dit meestal in de schoolvakanties of op de zondagmiddagen. Toch werd de groeve eigenlijk weinig betreden. De meeste ouders hadden hun kinderen gewezen op de slechte staat waarin 't Berglook verkeerde en dat deed vaker vooraf al terugschrikken.

Praktisch gebruik kwam ook niet meer voor. Geen opslag van veldvruchten of het kweken van champignons. Mergel breken al zeker niet. Daarvoor was de kwaliteit te slecht. Bovengronds bouwen deed je met de nabije, hardere Sibbersteen. Houbenbergske-mergel was inferieur.

Opa Deckers vertelde wel eens dat het laatste uit deze steen opgetrokken huisje, schuin tegenover het ouderlijke huis, geen lang leven beschoren is geweest. Het zakte op een dag gewoon in elkaar, omdat de mergel verpoet was.

figuur 23:

"Koedieren" bij het Houbenbergske.

Koerien maakten nog het meeste gebruik van de kalksteengroeve. En dan met name de koerien van de eigenaar van het perceel waarop de ingang lag, boer Sluysmans.

De enige dieren die we buiten de vleermuizen wel eens aantroffen waren de "koedieren", die toch tamelijk ver naar binnen gingen en zich daar neerlegden. Dan schrok je van de oplichtende ogen en zeker als je in het duister in de koerienstront trapte.

Als kwajongen deden we domme dingen. Als we dan 's winters binnenkwamen dan hingen daar die vleermuizen en die stootten we af met een lange stok en die namen we mee. Waarvoor? Gewoon vandalisme en balorigheid. Ze werden niet doodgemaakt, maar een doel hadden we er niet mee. Of ze midden in de winter kans zagen om weer terug te vliegen, wisten we niet.

Er werd wel eens gezegd, dat er binnen ook dassen zaten. Vaker zagen we vers uitgegraven aarde. Maar we hebben ze nooit gezien en ook geen steenmarters.

Heel veel bekende namen uit Welsden staan in de groeve. Opvallend zijn de namen Frijns, Frints, Frijnts en Frings. Het is volgens Frans zeker dat deze allemaal familie zijn en terug te voeren op één gemeenschappelijke voorouder, een zelfde stam. Frijns bijvoorbeeld wordt in het plaatselijke dialect uitgesproken als Frints. Ook generaties Deckers hebben de groeve betreden.

Tijdens het gesprek komt het opschrift over de joodse onderduiker Harry Kühlman aan de orde, waarin vermeld wordt dat deze eigenlijk Herman Koe heette en als onderduiker achtereenvolgens verbleef bij L. Schreurs, Lei van Leike en Maria Sluysmans (*Mai v/d Bert*) in Groot Welsden. Dit opschrift is op de mergelwand geschreven op 7 januari 1944.

Laat nu net op datzelfde moment Frans naar buiten kijken en daar een van de ondertekenaars van het opschrift, E. Frijnts, door de straat zien kuieren. Frans meteen naar buiten dus, op zoek naar relevante informatie. En die had Miel Frijnts, één uit een gezin van 11 kinderen:

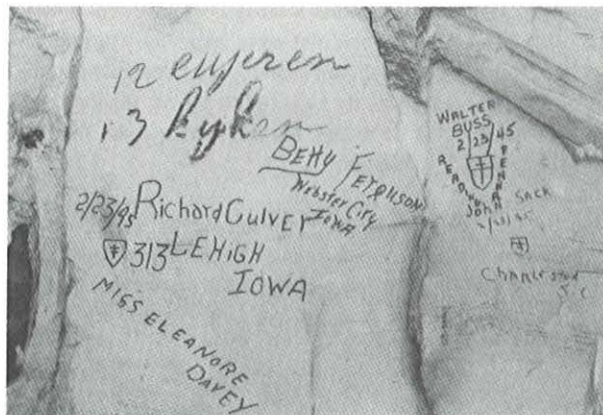
Ja, Harry Kühlman (hij zei Harie Koelman) daar wist hij vanaf. Hij wist dat hij hier gezeten had (schuin tegenover Frans'ouderlijk huis) bij Lei van Leike, Léon Schreurs. Daar werkte hij en zat ondergedoken. En ja, dat klopt, we zijn daar geweest in 't Berglook en we hebben daar zelfs een foto gemaakt, in 1944 en die foto heb ik nog. Maar ik weet niet waar. Maar ik zal hem zoeken. Die foto is gemaakt met "blitslicht". Dat blitslicht was een zakje poeder, magnesiumpoeder en dat werd aangestoken en hooggehouden en zo hebben we in het berglook een foto gemaakt.

36

De dagen voor de bevrijding hebben de mensen in 't Berglook geschuuld. Dat heb ik nog zien openmaken. (Frans spreekt hier over het toentertijd vlak voor het einde van de oorlog als schuilgelegenheid opengemaakte en kort daarna weer afgesloten Houbenbergske II. Hier hebben sommige inwoners maar heel korte tijd geschuuld, daarna zaten ze tot de bevrijding in het Houbenbergske I). Wij hadden als enige telefoon en we werden op 12 september gebeld dat Noorbeek bevrijd was. We durfden niet te juichen, omdat Welsden overspoeld leek door Duitsers. De dag erna vluchtte "de gånse kraom" richting Maastricht. De bevrijding verliep gladjes.

Een drietal keren is een club Amerikanen hier een paar weken in het dorp komen pauzeren. Ze kampeerden in de weilanden, pleegden onderhoud aan het materieel en wachtten met tegen-

zin op het moment dat ze weer terug moesten naar het front. Ze verveelden zich na enkele dagen en vroegen dan of er in het dorp iets speciaals te zien was. We antwoordden dan ontken-nend en namen ze maar mee de grotten in.

figuur 24:

Namen van Amerikaanse militairen.

In 1985 is de groeve tijdelijk heropend en veel mensen van Welsden hebben toen van de gelegenheid gebruik gemaakt om weer eens in 't Berglook rond te dolen en oude herinneringen op te halen.

Er was weinig veranderd sinds de 50-er jaren. Ik was bang dat de veranderde, grotere en zwaardere landbouwmachines instortingen veroorzaakt zouden hebben, maar dat bleek niet het geval te zijn. Toch, het veilige gevoel van vroeger, het onbevreesde grottenlopen, dat gevoel was ik kwijt.

Mijn kinderen Olivier en Suzanne waren erg onder de indruk van de absolute duisternis en stilte. Dat waren voor hen unieke ervaringen die een diepe indruk achter lieten.

JO(HAN) DECKERS

Als verlichting gebruikten we carbidlampen, fakkels, kaarsen en zaklampen. Die zaklampen, daar moet je je niet teveel van voorstellen en een carbidlamp was ook een zeldzaamheid. De fakkels maakten we van stevige papieren zakken waarin kalk of kunstmest had gezeten. Die werden goed gedrenkt in afgetapte tractorolie, gevuld met stro en zaagsel en met ijzerdraad of prikkel-draad op een lange stok vastgemaakt. Milieuwetten had je toen nog niet en als je de fakkel maar redelijk horizontaal van je afhield had je toch een behoorlijke tijd licht en geen verbrande handen.

Johan (1940) heeft ook met pa noodgedwongen geschild in het nabijgelegen Houbenbergske II bij de Borstenkoel. Hij was met vader meegegaan naar de tegenover het Houbenbergske I gelegen fruitweiden van de familie, toen hun aandacht getrokken werd door een omlaag tollend vliegtuig. Dit ging behoorlijk tekeer en kwam angstaanjagend dichterbij. Het pas geopende Houbenbergske II was een gelukkig vlakbij gelegen schuiloctie. Op de veldfiets bij pa achterop zijn ze naderhand gaan kijken waar het vliegtuig was neergekomen. Dat bleek te zijn vlakbij waar nu boven aan de Daelhemerweg de rotonde met het mergelkunstwerk ligt. Daar lag het bijna bovenop. Pa heeft toen een stuk van de cockpitruit mee naar huis genomen, omdat deze van mica, een toen nog tamelijk onbekend materiaal, was gemaakt. Deze oorlogstrofee is nog in handen van de familie.

Ook hij is verschillende malen als jongetje de groeve in geweest om wat te ravotten. Vooral het opjagen van de koeien van boer Guillaume Sluysmans kon hij zich nog goed herinneren. Ze werden eerst naar binnen gejaagd tot waar het daglicht niet meer kon doordringen en dan verder opgejaagd totdat ze in het donker keihard met de koppen tegen de muur liepen. Evenals zijn broer Frans haalde hij met stokken winterslapende vleermuizen naar beneden. Toen hij ging studeren was het gedaan met het grottenlopen. Hij is.... bioloog geworden.

SJIËR FRIJNTS

Zo tussen mijn 8ste en 14de levensjaar heb ik met kaars of (fiets)carbidlamp in het Houbenbergske rondgelopen, geravot of verstoppertje gespeeld. Later hadden mijn ouders daar bezwaar tegen, omdat het bergbezoek geen goede klank had. Er gebeurden daar ondergronds zaken die het daglicht niet konden verdragen. En dan bleef je dus weg.

Ik heb het hele gebied rondom het Berglook altijd heel apart gevonden, het had iets speciaals, iets bijzonders. Vaker heb ik erover gepraktiseerd waar toch die naam vandaan kwam, Houbenbergske. Hoebel-, Hobbelbergske of zoiets, dacht ik. Mijn vader noemde het weggetje dwars achter Frans Deckers het Hoebeweegske.

Sjiër is verbaasd over de ouderdom van het bergske en vraagt ook of er een verbinding heeft bestaan met het Houbenbergske II of de berg van Sibbe.

Zelf heb ik nooit iemand ook maar een zaag zien vasthouden. De mergel is niet geschikt voor het bouwen boven de grond, mag

niet teveel worden blootgesteld aan regen en wind en als dat wel het geval is, dient hij droog te blijven en uit de buurt van zuren (kunstmest en strooizout op de wegen).

Mijn grootvader heeft in het huis naast het oudershuis van Lèjke van Thèjke op de Puttersberg gewoond, vlakbij de grote kastanjeboom en dat huis is gerestaureerd toen mijn vader 13 à 14 jaar was, in 1912 / 1913, met mergel uit Sibbe. Dat weet ik zeker. Toen al werd de mergel uit het Berglook niet meer gebruikt en wel die van Sibbe. Dus al zeker zo'n 100 jaren niet meer.

De Sluysmans hebben altijd het weiland voor en op het Houbenbergske in pacht gehad van het Burgerlijk Armbestuur uit Maastricht. De laatste Sluysmans is naar België vertrokken en Lèjke Ritzen heeft toen de pacht overgenomen of het perceel weiland aangekocht. Deze laatste Sluysmans heeft de ingang dichtgegooid met boomvotten, stronken, van zijn gerooide fruitweide op het Houbenbergske.

In 1985 heeft Lèjke Ritzen tot zijn verbazing fl. 600,- schadevergoeding gekregen (hij had op fl. 125,- gehoopt) voor het maken van een nieuwe ingang, de schachtingang, op zijn gepachte grond.

Een anekdote: Gilleske Sluysmans verloor op zijn trouwdag de trouwring ergens tegenover het Houbenbergske. Hij heeft zich daar bij herhaling het laplazerus naar gezocht. Pas 50 jaren later vond mijn broer Pie Frijnts per toeval deze ring terug en kon men hem aan een zielsgelukkige, hoogbejaarde weduwe teruggeven.

Sjièr Frijnts, één van de vier broers van de gelijknamige boomkwekerij, woont nu in het ouderlijk huis van (de) Hubert Kleynen, de bekende blokbreker, een huis dat minimaal dateert uit de 18de eeuw. De kelder en een gedeelte van de voormalige stal zijn opgetrokken uit de 'zachte' mergel van (waarschijnlijk) het

Houbenbergske. Ook her en der in het dorp is die zachte mergel toegepast.

Schuin tegenover, op huisnummer 11, wordt net het uit heel zachte mergel opgetrokken 'karresjop' afgebroken en in het weiland tegenover het huis van Frans Deckers zijn nog de fundamenten te zien van een afgebroken huis, dat opgemetseld was met stenen uit het Berglook. Evenals de grote boerderij van Thijskens in Klein Welsden, de afgebroken oude, kleine huisjes van de werklui van de twee grote boerderijen hier in Welsden en waarschijnlijk diverse schuren en keermuurtjes. Veel is al afgebroken, vergeten of verdwenen achter stucwerk of ervoor opgemetselde bakstenen muren. Ja, er is veel zachte mergel in Welsden gebruikt, oude mergel, hoewel: oude mergel bestaat niet, de mergel zelf is overal even oud. Vergeet ook niet dat hier veel huizen in vakwerkbouw waren opgetrokken en de mergel dan 'ondergronds' werd gebruikt in kelders en tussenmuren.

Het bevreemde ons dat, hoewel in het Berglook grote hoeveelheden vuursteen in het mergelpakket voorkomen, er toch nergens in de groeve losse vuurstenen of vuursteenhoppen worden aangetroffen. Waarschijnlijk is de gedolven vuursteen hergebruikt. In dit verband is het interessant te weten dat in het huis van Sjièr Frijnts de buitenmuren vroeger gedeeltelijk opgetrokken waren uit vuursteen.

In het Berglook zijn nooit champignons gekweekt. De Dooienkamer en de Preekstoel, die namen ken ik. De naam 'Broodwolf' zegt me niets, waarschijnlijk een geuzennaam of schampnaam, iemand die de blokbrekers bedonderde door onder de prijs te gaan en zo hun brood- (en mergel)winning in gevaar bracht. Ja, de Amerikanen zijn in de grot geweest en hebben hier gebivak-

keerd na het Ardennenoffensief tot in het voorjaar. Wij hadden thuis een officier ingekwartierd, luitenant William Schneider. Met zijn familie hebben we nog steeds contact. Hij is op 21 maart vertrokken en bijna onmiddellijk daarna gesneuveld in het Roergebied, aan de Rijn. Op het oorlogskerkhof hier ligt hij begraven. Het Grieks opschrift is uiteraard van 'hiërmoonk' Deckers.

Nee, foto's heb ik niet. Wie had in die tijd een fototoestel?

Ach, het Berglook, het is al zo lang geleden en..... Groot Welsden, hier ga ik nóóit weg!!

Inderdaad... een paradijsje!

EVALUATIE INTERVIEWS

Het is ons duidelijk geworden dat het Houbenbergske buiten vormen van recreatief gebruik en het verblijf in de oorlogsjaren de laatste honderd jaren geen praktisch nut meer heeft gehad. Er werd niet meer gebroken, geen champignons gekweekt en geen veldvruchten opgeslagen.

Hierbij laten wij uiteraard het gebruik als stal door "koebeesten" buiten beschouwing.

Wij weten bijna zeker dat in Groot en/of Klein Welsden gebruik gemaakt is van de zachte, inferieure mergel, gebroken uit dit bergje. Tastbare bewijzen hiervoor zijn moeilijk te staven. Toch zal de gebroken mergel zijn toegepast. Uit de interviews is het ons overduidelijk geworden, dat mensen die daadwerkelijk gezien hebben dat er blokken gebroken zijn en hoe en waar ze zijn toegepast allang door de tijd zijn achterhaald. Misschien zou archiefonderzoek, bijvoorbeeld in oude rekeningen, nog uitsluitsel kunnen geven.

LITERATUUR

BLANKEVOORT, C.- 1928:

Overzicht van de onderaardsche of overdekte steengroeven in de provincie Limburg, naar den toestand op 31 december 1927. Jaarverslag 1927 Hoofdingenieur der Mijnen.

BREULS, Ton.- 1994:

Mergelgrotten, het onbekende landschap in Limburg. Mergelbouwsteen Kleynen, Sibbe.

DORTANGS, R.W.- 2003:

Karst en hieraan gerelateerde geologie (Niet al het goede komt van boven). SOK-Mededelingen nr.38. (p.14-21).

FELDER, W.M. - 2000:

Krijt van Zuid-Limburg. Geologie van Nederland., deel 5. (blz. 80 en 81).

TERLINGEN, A.- 1985:

Hoebensbergske 2, poppetje gezien, kastje dicht. SOK-Mededelingen nr.7. (p.25-28).

WALSCHOT, LUCK.-2002:

Mergel gebroken. Een inventarisatie van ondergrondse kalksteengroeven in Nederland. Roermond.

WALSCHOT, LUCK.- 2004:

Inventarisatie van de Flesschenberg. 't Ondergrondse, Stichting Ondergrondse Werken nr. 7. (blz 11).

WIJNGAARDEN, VAN A.- 1967:

De onderaardse kalksteengroeven van Zuid-Limburg. Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V., nr. 71. Maastricht

GEBRUIKTE ARCHIEFSTUKKEN

RIJKSARCHIEF IN LIMBURG

Kadastrale kaart van Margraten, nr. 702.

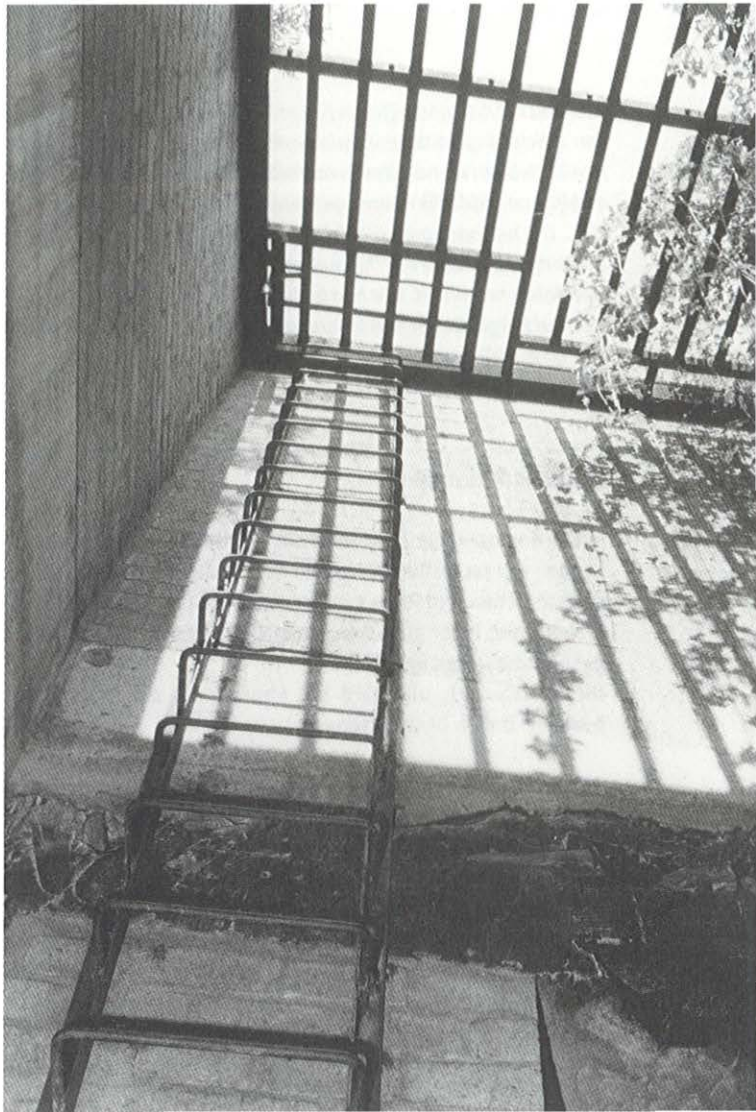
Kadastrale kaart van Wijlre uit 1841.

Archief van de heerlijkheid en schepenbank Wijlre inv. nr. 01-192, inv. nr. 105, aanbreng 1736.

MET DANK AAN

iedereen, die bijgedragen heeft aan het tot stand komen van dit artikel en met name Frans Dekkers, Jo(han) Dekkers, Sjièr Frijnts en Léon Schreurs en verder Hans Weinreich (telgroep LOGE) voor het ter beschikking stellen van zijn telgegevens).

*figuur 25:
Schacht.*

Colofon

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

VORMGEVING EN COMPUTEROPMAAK

Graatsma in vorm, Maastricht, www.graatsma.nl

DRUK

Drukkerij Maetch, Valkenburg

Redactieadres:

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be

For summaries in English, please contact the editor at:

Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be
De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is
geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES:

€ 6,50 inclusief verzendkosten
door overmaking via bijgevoegde acceptgiro of door
overmaking op rekeningnummer 000 - 150 7143 - 54 t.n.v.
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg,
Godsweerderstraat 2, NL 6041 GH Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 7 tegen contante betaling op het
redactieadres.
€ 8,50 inclusief verzendkosten uitsluitend schriftelijk te
bestellen bij:
Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap
Groenstraat 106, 6074 EL Melick
door overmaking van de kosten op de postrekening
Nederland 429 85 1
België 000 - 1616562 - 57
onder vermelding van het gewenste.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts
toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de
redactie.

ISSN 1382-2608

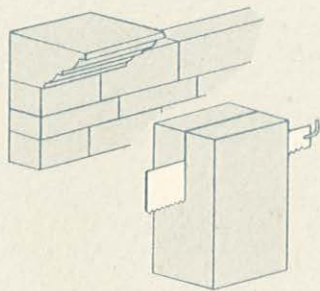
Provincie

Limburg

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door:

Mergelbouwsteen
P. Kleijnen

Bergstraat 31
6301 AB Sibbe
Valkenburg a.d. Geul
Telefoon 043-6014460